

AYDINOĞULLARI BEYLİĞİ'NDE EDEBİ VE

KÜLTÜREL HAYAT

FATMA ŞENTÜRK

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Eskişehir, 2014

**AYDINOĞULLARI BEYLİĞİ'NDE EDEBİ VE
KÜLTÜREL HAYAT**

Fatma ŞENTÜRK

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir

2014

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Fatma ŞENTÜRK tarafından hazırlanan Aydınoğulları Beyliği'nde Edebi ve Kültürel Hayat başlıklı bu çalışma 14.01.2014 tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan Doç. Dr. Mehmet TOPAL

Üye Prof. Dr. Ahmet KARTAL
(Danışman)

Üye Yard. Doç. Dr. Tuba ONAT ÇAKIROĞLU

ONAY
.../ .../ 2013
(İmza)
(Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı)

Enstitü Müdürü

ÖZET

AYDINOĞULLARI BEYLİĞİ'NDE EDEBİ VE KÜLTÜREL HAYAT

ŞENTÜRK, Fatma

Yüksek Lisans, 2014

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Ahmet KARTAL

Aydinoğulları Beyliği'nde Edebi ve Kültürel Hayat adlı bu tezde, XIII. yüzyılda Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılması ile birlikte yerine Anadolu'da kurulan Türk beyliklerinden Aydınoğulları Beyliği üzerinde araştırma ve inceleme yapılmıştır.

Aydinoğulları Beyliği'ndeki edebi ve kültürel hayat araştırılmış, taranan ve incelenen kaynaklar neticesinde o dönemde tesis edilen eğitim-öğretim kurumları, yetişen ilim ve sanat adamları ile kaleme alınan ilmi ve edebi eserler hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca sanat faaliyetleri ile dini hayat da ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Aydinoğulları Beyliği'nde ilme, sanata sempatiyle yaklaşılması ve ilim ve sanat adamlarına önem verilmesi neticesinde çok sayıda ilim, kültür ve sanat eseri ortaya çıkmıştır. Anadolu beylerinin Türkçeye verdikleri önem ile de çok sayıda Türkçe eser yazılmış ve diğer dillerde yazılmış olan bazı eserler Türkçeye tercüme edilmiştir.

Bu çalışmanın sonucunda Anadolu Beylikler Dönemi'nde Aydınoğulları Beyliği'nin XIV. ve XV. yüzyıl Anadolu Türk kültürünün, ilminin ve medeniyetinin gelişmesinde oynadığı rol ve Türk edebiyatının gelişim sürecine olan katkısı ortaya konulmuştur.

ABSTRACT

LITERARY AND CULTURAL LIFE IN AYDINOĞULLARI SEIGNIORY

ŞENTÜRK, Fatma

Master Degree, 2014

Department of Turkish Language and Literature

Field Of Old Turkish Literature

Danışman: Prof. Dr. Ahmet KARTAL

In this thesis named 'Literary and Cultural Life in Aydinogullari Seigniority', Aydinogullari Seigniority, which was one of the Turkish seigniorities founded in Anatolia after Anatolian Seljuk Empire had been collapsed in XIIIth century, has been researched and analyzed.

Literary and cultural life of Aydinogullari Seigniority has been researched and thanks to researched and analyzed sources, information about educational institutions which were founded in that era, scientists and artists, treatises and literary works which were written in that era were enlightened. Moreover, art movements and religious life of that era were also studied to be proven.

Many treaties, cultural artworks and art pieces have been developed as a result of the importance scientist and the artists were attached. Many Turkish pieces were written and pieces which were written in another languages translated to Turkish thanks to the importance Anatolian seigneurs attach to Turkish language.

As a result of this study, in Period of Anatolian Beyliks, Aydinogullari Seigniority's role for developing XIVth and XVth century Anatolian Turkish culture, science and civilisation and help for the developing period of Turkish literature have been proved.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ	1
I. AYDINOĞULLARI BEYLİĞİ'NİN SİYASİ TARİHİ	1
I.1. Aydınogulları Beyliği'nin Kuruluşu.....	1
I.1.1. Aydın Kelimesinin Tarihi Geçmişi.....	1
I.1.2. Aydınogulları'nın Anadolu'da Tarih Sahnesine Çıkışı	2
I.1.2.1. Mehmed Bey (1308-1334).....	3
I.1.2.2. Umur Bey (1334-1348).....	5
I.1.2.3. Hızır Bey (1348-1360)	6
I.1.2.4. İsa Bey (1360-1390)	7
I.1.2.5. İsa Bey'den Sonra Aydınogulları/Beyliğin Sonu	9

BİRİNCİ BÖLÜM

AYDINOĞULLARI BEYLİĞİ DÖNEMİNDE EDEBİ VE KÜLTÜREL HAYAT

1.1. AYDINOĞULLARI BEYLİĞİ DÖNEMİNDE EDEBİ VE KÜLTÜREL HAYATA GENEL BİR BAKIŞ	11
1.1.1. Aydınogulları Beyliği Döneminde Dini Hayat	14

1.1.2. Aydınoğulları ile Mevlevilerin İlişkileri	15
1.1.3. Aydınoğulları Beyliği'nde Ahilik Teşkilatı	16
1.1.4. Aydınoğulları Beyliği'nde Kurulan Eğitim-Öğretim Kurumları	16
1.1.4.1. Camiler, Mescidler ve Zaviyeler.....	17
1.1.4.2. İmaretler	18
1.1.4.3. Mekteb-i Sıbyan, Muallimhane ve Dârü'l-Huffâzlar.....	19
1.1.4.4. Medreseler.....	20
1.1.4.4.1. Birgi Medreseleri	21
1.1.4.4.2. Tire Medreseleri	21
1.1.4.4.3. Ayasuluğ Medreseleri ve Diğerleri.....	22
1.1.5. Aydınoğulları Beyliği Döneminde Mimari ve Tezyini Eserler.....	24
1.1.5.1. Ahşap ve Oyma Sanatı.....	24
1.1.5.2. Çini Sanatı.....	25
1.1.5.3. Mermer Sanatı.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

AYDINOĞULLARI BEYLİĞİ'NDE İLİM ADAMLARI VE ESERLERİ

2.1. AYDINOĞULLARI BEYLİĞİ DÖNEMİNDE YETİŞEN ÂLİMLER.....	27
2.1.1. Hacı Paşa (ö.827/1424?).....	30
2.1.2. Hekim Bereket.....	36
2.1.3. İbn Melek (ö.821/1418'den sonra).....	38
2.1.4. Şihâbuddin Ahmed b. Mahmud Sivasî (803/1401).....	46

2.2. AYDINOĞULLARI BEYLİĞİ DÖNEMİNDE YETİŞEN ŞAİR VE YAZARLAR.....	49
2.2.1. Ahmedî (Tâceddîn İbrahim).....	49
2.2.2. Fahrî	53
2.2.3. Kul Mesud.....	54
2.2.4. Tutmacı	55
2.3. O DÖNEMDE YAZILDIĞI BİLİNEREN DİĞER ESERLER.....	57
SONUÇ	59
KAYNAKÇA.....	61

KISALTMALAR

bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
haz.	: Hazırlayan
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
No	: Numara
ö.	: Ölüm Tarihi
s	: Sayı
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
ter.	: Tercüme
TTK	: Türk Tarih Kurumu

ÖNSÖZ

Anadolu Selçuklu Devleti, 1243 tarihinde Moğollara yenildiği Köseadağ Savaşı neticesinde hem Moğollara tabi olmuş hem de hızlı bir çöküş dönemine girmiştir. Selçukluların XIII. yüzyılın ortalarından itibaren siyasi otoritesini kaybetmesi ve Moğolların hâkimiyetinin de kalkmasıyla, uçlarda ve sınırlarda bulunan Türkmen beyleri kendi beyliklerini kurarak hâkimiyetlerini ilan etmeye başlamışlardır. İşte Anadolu Selçukluları ile ilişkilerini keserek hâkimiyetini ilan eden beyliklerden biri de Aydınöğulları Beyliğı'dir.

Türkiye Selçukluları'nın yıkılmasından sonra, Anadolu'da kurulan beyliklerin başında yer alan Türk beyleri, Anadolu'nun bir Türk vatani olması için çaba göstermişler ve büyük hizmet vermişlerdir. Anadolu'nun Türk vatani olma sürecine Aydınöğulları Beyliğı de gerek siyasi gerekse kültürel yönden önemli katkılarda bulunmuştur.

Aydınöğulları Beyliğı ile ilgili yapılan çalışmalarda, ekseriyetle beyliğin siyasi tarihinin ön planda tutulduğu dikkat çekmektedir. Prof. Dr. Mükrimin Halil Yinanç tarafından *Düsturnâme-i Enveri*'nin, bir inceleme ve tahlil ile yayımlanmasıyla, Aydınöğulları Beyliğı'nin özellikle siyasi tarihi büyük oranda ortaya konulmuştur. Hassaten Aydınöğulları Beyliğı ile ilgili yapılan çalışmalar, hem dönemdeki hem de bu beylikteki edebi ve kültürel hayatın yeteri kadar araştırılmadığı ve üzerinde durulmadığını göstermektedir. Bu eksikliğin bir nebze olsun giderilmesi amacıyla yapılan bu çalışmada, önce o dönemin siyasi hayatına kısaca değinilmiş, akabinde Aydınöğulları Beyliğı'nde var olan ilim ve sanat hayatı, yetişen ilim ve sanat adamları, eğitim-öğretim kurumları, dini, içtimai ve kültürel hayat üzerinde durulmuştur. Hassaten Aydınöğlü Mehmet Bey'i Birgi'de ziyaret eden ünlü Arap seyyahı İbn Battuta'nın gözlemlerinin, Aydınöğulları Beyliğı'nin daha iyi anlaşılması açısından çok önemli bir yere sahip olduğu müşahede edilmiştir.

Çalışmamız Aydınöğulları Beyliğı'nin siyasi tarihinin anlatıldığı giriş kısmı ile dini, kültürel ve sosyal hayata değinilen birinci bölüm ve ilim adamlarından ve dönemin eserlerinden bahsedilen ikinci bölümden oluşmaktadır.

Tezin giriş kısmında Aydınogulları Beyliği'nin daha iyi anlaşılabilmesi için beyliğin siyasi tarihi hakkında bilgi verilmiştir. O dönemde başa geçen beyler ve gelişmeler açıklanmıştır.

Tezin birinci bölümünde, önce Aydınogulları Beyliği'ndeki edebi ve kültürel hayat ile ilgili genel bilgiler verildikten sonra o dönemdeki sosyal, kültürel, ilmi ve dini hayata değinilmiştir. Ardından önemli ilim ve eğitim-öğretim merkezleri olan medreseler, dâru'l-hüffâzlar, mekteb-i sıbyan ve muallime okullarından bahsedilmiştir. Yine o döneme ait camiler, mescitler ve zaviyeler hakkında bilgi verilmiştir. Beyliğin mimari ve tezyini eserleri ve bu eserlerin özelliklerine değinilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde bizim için önemli bir yer teşkil eden Aydınogulları Beyliği'nde ilim ve sanat faaliyetleri, yetişen ilim adamları ve sanatkârlar hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca bu dönemde kaleme alınan eserler üzerinde araştırma ve inceleme yapılmıştır.

Bu çalışmamda bana yol gösteren, bilgisini, desteğini esirgemeyen, tez sürecim boyunca büyük bir anlayış ve sabırla tezime katkıda bulunan çok değerli danışman hocam Prof. Dr. Ahmet Kartal'a; bugünlere gelmemde büyük pay sahibi olan ve tez boyunca bana destek olan değerli aileme en kalbi duygularıyla teşekkürü bir borç bilirim.

Fatma ŞENTÜRK

GİRİŞ

Aydinoğulları Beyliği, XIV. yüzyılın başlarında, Mehmed Bey tarafından Anadolu'nun batısında, merkezi Birgi olmak üzere kurulan bir Anadolu Beyliği'dir. Aydınoğulları Beyliği, döneminde hayli etkili olmuş bir beyliktir. Aktif siyasi ve askeri hayatının yanı sıra ilme, edebiyata ve sanata verdiği önem, ilim ve sanat adamlarına gösterdiği büyük itibar ve Türk diline verdiği büyük özen neticesinde ön plana çıkmış ve XIV. yüzyıl Türk kültür ve edebiyat tarihine önemli katkıları olmuştur.

I. AYDINOĞULLARI BEYLİĞİ DÖNEMİNİN SİYASİ TARİHİ

I.1. Aydınoğulları Beyliği'nin Kuruluşu

I.1.1. Aydın Kelimesinin Tarihi Geçmişi

Aydinoğulları Beyliği üzerine yapılan çalışmalarda, beyliğin adının nereden geldiği konusu tam olarak ortaya konulamamıştır.¹ “Aydın” kelimesi bu beyliğin kurucusu Mehmed Bey'in babası ya da atalarından birinin ismi mi yoksa onun mensubu olduğu bir aşiretin ismi mi? olduğu tartışılmaktadır (Akın 1968: XX). Bazı kaynaklarda ise Mehmed Bey'in Germiyan hükümdarı Birinci Yakup Bey'in emriyle indiği Ege denizinde, ele geçirdiği topraklarda babası adına bir beylik kurduğu belirtilmektedir (Uzunçarşılı 1984: 104)

Yazıcıoğlu tarafından, İbn-i Bîbî'den Türkçeye tercüme edilen *Türkçe Selçûknâme* adlı eserde Selçuk Sultanı Rükneddîn Süleyman Şah'ın beyleri ve saltanat uluları arasında bir Aydın Alp ismi kullanılmaktadır. Yazıcıoğlu'nun diğer bir eseri *Tarîh-i Âl-i Selçûk*'ta ise Leşkerî İli veya Aydın İli olarak belirtilen yerlerde “Sevâhil gemilerinin reisi olan Aydın Reis”ten söz edilmektedir (Akın 1968: 7).

¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Akın 1968: XX, 7; Uzunçarşılı 1984: 104; Akın vd. 1988.

Şikâri'nin *Karaman Tarihi* adlı eserinde ise Aydın Bey'in Karaman'ın emrinde ve Toroslardaki Bulgar tayfasının beyi olan Yahşi Han'ın oğlu olduğu bahis olunmakla birlikte Yahşi Han'ın bir cenk sırasında ölmesinin ardından yerine bey olarak Aydın Bey'in geçirildiği belirtilmektedir. İbn Battuta ise seyahatnamesinde Mehmet Bey'den bahsederken "Sultan Mehmed bin Aydın" diye hitap etmektedir (Akın 1968: 8).

Mehmet Bey'in emriyle Arapçadan Türkçeye çevrilen '*Arâis* adındaki *Kısas-ı Enbiyâ* mukaddimesinde de; "Al-Mulûk ve as-Salâtîn Mehmed Bin Aydın" adıyla anılmaktadır (Akın 1968: 8)

Fuad Köprülü, M. H. Yınanç ve İ. H. Uzunçarşılı, kaynaklarındaki bilgilerde Aydınoğulları Beyliği'nin kurucusunun başta Aydınoğlu Mehmed Bey olduğunu vurgulamışlardır. Bu da bize Mehmed Bey ile anılan "Aydın" kelimesinin menşei meselesi hakkında aydınlatıcı bilgiye ulaşamadığını gösteriyor (Akın 1968: 9).

I.1.2. Aydınoğulları'nın Anadolu'da Tarih Sahnesine Çıkışı

Aydın ili ilk olarak Bizanslılardan XI. yüzyılın son çeyreğinde alınmıştır. Malazgirt zaferinden sonra Selçuklu akıncıları Ege ve Marmara denizi kıyılarına seferler düzenlemişler ve bu seferler neticesinde kalıcı olmuşlardır. Selçuklu akıncılarının ve Selçuklular bünyesinde bulunan Türk boyları ve Türkmen aşiretlerinin bu yerlere göç etmesiyle birlikte bu bölgelerdeki Türk hâkimiyeti artmıştır (Şeker 2006: 215).

Malazgirt zaferinden itibaren Anadolu'ya gelen ve nakledilen Türkmen boylarıyla ve Türkistan'dan devam eden göçlerle Anadolu bir Türk ülkesi haline gelmeye başlamıştır. Göçlerle gelen göçebe ya da yarı göçebe olan Türkmen aşiretleri "uç" olarak adlandırılan sınır bölgelerine yerleştiriliyordu. Buralarda köyler, küçük kasabalar kurulmaya başlandı ve sınır bölgelerinin biraz gerisinde de büyük şehirler bulunuyordu. Büyük şehirlerde halk müslüman ve hıristiyan olmak üzere karışık yaşıyordu ve bu şehirler "Uç" beylerinin merkeziydi. Hudut muhafızlığı ile yükümlü olan Türkmen aşiretlerinin başındaki bu kişilere "Uç Beyi" deniyordu.

Uç beyi olarak görev yapan Türkmen beyleri Anadolu Selçukluları'nın hem sınır güvenliğini sağlamışlar hem de bu yöredeki kendi hâkimiyetlerini güçlendirmişlerdir. XIII. yüzyılın ikinci yarısında Bizanslılar Balkanlar'a yönelmiş, Anadolu Selçukluları'nın da gün geçtikçe hâkimiyeti zayıflamıştır. Bunu fırsat bilen uç beylerinin sınır boylarında serbestlikleri artmış ve güç elde etmeye başlamışlardır.

Kütahya ve Denizli yörelerine hakim uç beyliği görevi olan Germiyanogulları, üstün bir güce sahip olmakla birlikte, Batı Anadolu'da önemli siyasi birlikler haline gelecek olan Aydınogulları, Saruhanoğulları, Karesioğulları ve İnançoğulları beyliklerinin kurucularını bünyesi altında bulunduruyordu (Şeker 1997: 265-266).

Aydınogulları Beyliği'nin hakim olduğu topraklar Çeşme, Güzelhisar, Sultan Hisarı, Ketsel, Yenişehir, Alaşehir, Birgi, Aydın, İnegöl, Salat, Nazilli, Kuşadası, Urla, Ezine, Sivrihisar ve Bayındır şehirleridir (Merçil 1991: 239-240).

Eski kaynaklar incelendiğinde Aydınogulları Beyliği'nin hakim oldukları topraklara “Leşkerî İli” veya “Bilâd-ı Leşkerî” denmekte olduğu görülmektedir. Aydınogulları'nın XIV. yüzyıldan itibaren Küçük Menderes ve Büyük Menderes havzalarındaki hâkimiyetini kesinleştirmesiyle birlikte bu beyliğe “Aydın Eli” denmeye başlanmıştır (Şeker 2006: 217).

I.1.2.1. Mehmed Bey (1308-1334)

Aydınogulları Beyliği'nin kurucusu olan Mehmed Bey ilk zamanlarında Germiyan ordusu subaşı (ordu kumandanı) idi (Uzunçarşılı 1984: 104). Germiyan hükümdarı I. Yakup Bey'in emriyle Ege denizine inmiş ve Bizans imparatorluğunun içinde bulunduğu karışıklıktan yararlanarak bu bölgede hâkimiyeti ele geçirmiştir (Uzunçarşılı 1984: 104). Ulu Bey olarak bilinen Aydınogulları'ndan Mehmed Bey, Birgi'yi kendine merkez seçerek bu bölgenin ve beyliğin idaresini ele almıştır (Şeker 2006: 218).

Din savaşçısı anlamına gelen “Mübârizü'd-dîn” ve gaziler sultanı anlamına gelen “Sultânü'l-guzzât” lakaplarıyla anılmıştır (Şeker 2006: 218). Mehmed Bey Ayasulug (Selçuk), Tire, Sultan Hisarı, Bodemya ve sahil İzmir'i fethederek zaferini

devam ettirmiştir (Uzunçarşılı 1984: 104).

Mehmed Bey hâkimiyet kurduğu toprakları eski Türk geleneğinde olduğu gibi hanedan mensupları arasında paylaştırmıştır. Toprakları beş kısma ayıran Mehmed Bey, oğullarını paylaştırdığı topraklara “Bey” olarak tayin etmiştir. Büyük oğlu Hızır Bey’e Ayasulug (Selçuk) ve Sultan Hisarı’nı, Umur Bey’e İzmir’i, İbrahim Bahadır Bey’e Bodemya (Bademiye, Ödemiş civarı)’yı, Süleyman Şah’a Tire’yi vermiştir. En küçük oğlu İsa Bey ise Birgi’de babası Mehmed Bey ile yaşamaya devam etmiştir. (Akın 1968: 30).

Mehmed Bey’in topraklarını oğulları arasında paylaşırması Enveri’nin *Düsturnâme* adlı eserinde şu şekilde geçmektedir:

“İli beş oğluna kismet kıldı mîr
Her biri bir yerde kıldı dâr ü gîr
Ayasulug’u Hızır Şah’a virür
Anda etbâ’ı bilem varıb girür (1326’dan önce)
Çün Umur Paşa’yı gördü ki dilîr
Kıldı İzmir iline anı emîr (1326-1327)
Vardı Bodamyaya (Bademiye) İbrahim Bey,
Kıldı ana ol yeri taksim Bey,
Tire’yi verdi Süleyman Şâh’a Şâh
Ol yana ol dahi tutdu azm-i râh
Kaldı idi küççük oğlan Şâh’la,
Gerçi herbirin doyurdu câhla” (Enveri 1928: 18).

Mehmed Bey ilme ayrı bir önem vermiş ve ilim adamlarını maddi ve manevi yönden desteklemiştir. Mehmed Bey’in hocası meşhur Kâdî İbn Melek’tir. İbn Battuta, Birgi’yi ziyareti esnasında yazdığı notlarında, İbn Melek’ten övgüyle söz etmiştir (Şeker 2006: 219).

Aydinoğlu Mehmed Bey’in, o dönemde beyliği ziyarette bulunan seyyah İbn Battuta’ya yüz miskal ağırlığında altın, bin dirhem gümüş, bir takım elbise, at ve Mihail adında bir Rum köle hediye etmesi; adamlarına da elbise ve para ikramında bulunması, cömertliğinin güzel bir örneğidir (İbn Battuta 2010: 424).

İbn Battuta'nın seyahatnamesinde anlatılanlardan yola çıkarak, Mehmed Bey'in Birgi'de, cami ve medreseler inşa ettirdiğini ve caminin minberinin tahta oymacılığının en güzel örneklerini ortaya çıkaran ustalar tarafından yapıldığını söylemek mümkündür. Mehmed Bey, ilim adamlarının yanı sıra sanatkârlara da büyük önem vermiş ve onları himaye etmiştir (Şeker 1997: 267).

Aydınoğlu Mehmed Bey'in, ilim adamlarının yanı sıra akli ilimlerle uğraşanlara da derin bir saygısı vardır. Öyle ki Battuta, Yahudi bir doktorun, hükümdarın yanına gelmesiyle kadı ve müderrisin kalkarak ona selam vermesinden ve Yahudi doktorun hükümdarın önündeki sedire oturmasından ve hafızları geride bırakmasından söz eder. Ancak İbn Battuta, doktor da olsa bir Yahudi'nin Kur'an okuyanlardan daha üstün bir mevkide oturmasına kızar ve bunu dile getirir. Hükümdar bu davranışına şaşırrsa da müderris onu onaylar ve bu durumdan hoşnut olur (İbn Battuta 2010: 423).

İbn Battuta'nın, Birgi'yi ziyareti sırasında Mehmed Bey tarafından çağrıldığı yemekte, Yahudi doktorun da olması Mehmed Bey'in çevresinde sadece Müslüman ilim adamları değil aynı zamanda gayri Müslim ilim adamlarının da bulunduğunu söylemeyi mümkün kılıyor.

Aydınoğlu Mehmed Bey'in Seyyah İbn Battuta'ya gökten düşen bir taşın bahsetmesi ve bu göktaşını getirterek İbn Battuta'ya göstermesi, taşın kırılmadığını kanıtlaması, onun akli ilimlere de merak sardığını gösterir (İbn Battuta 2010: 423).

XI. asır âlimlerinden Saâlebî'nin Arapça *Arâ'isü'l-Mecâlis* adlı peygamberler tarihine dair olan eseri bu dönemde Türkçeye çevrilmiş ve Mehmed Bey'e ithaf edilmiştir. Ayrıca Farsça *Tezkire-i Evliyâ* adlı eser de Mehmed Bey'in emri ile Türkçeye tercüme edilmiştir (Uzunçarşılı 1984: 105).

I.1.2.2.Umur Bey (1334-1348)

Bahaüddin lakaplı Umur Bey, babası Mehmed Bey'in ölümünden sonra aile meclisinin kararı ile yirmi beş yaşında Ulubeylik makamına getirilerek Aydınoğulları Beyliği'nin başına geçmiştir.

Hükümdarlık dönemi gaza ile geçen Umur Bey, babasının sağlığında İzmir’de güçlü bir donanma oluşturmuş ve Çakan Bey’den sonra bu bölgede ve adalarda Türk denizcilik tarihi bakımından önemli gelişmeler elde etmiştir. Umur Bey’in devri, Aydınogulları Beyliği’nin; ekonomik, fikri, askeri ve siyasi alanlarda ileri bir düzeye ulaşması nedeniyle yükselme devri olarak görülmektedir (Şeker 2006: 222).

Aydınogulları Beyliği’nin gelişme sürecinde Bizans ve Latinlerle olan askeri ve ticari ilişkilerin, çevredeki Türk beylikleri ile olan iyi münasebetlerin ve adalara düzenlenen çeşitli seferlerin, özellikle Alaşehir’in fethinin etkisi büyüktür (Şeker 2006: 223).²

Umur Bey genç yaşta, henüz daha otuz dokuz yaşında bir haçlı donanması karşısında İzmir’i savunurken ön safta hücum ettiği sırada alnından vurularak şehit olmuştur (Uzunçarşılı 1984: 109).

Farsça yazılmış olan *Süheyl ü Nev-bahâr* adlı mesnevi, mütercim Mesud b. Ahmed tarafından Umur Bey adına Türkçeye tercüme edilmiş ve 1924 yılında Hannover’da basılmıştır (Uzunçarşılı 1984: 109). Yine Umur Bey zamanında mütercim Mesud b. Ahmed tarafından Farsça yazılmış olan Beydeba’nın *Kelîle ve Dimne* adlı eseri Türkçeye çevrilmiştir. *Cami’i Müfredâtu Edviye ve’l Ağdiye* adlı tıbbi eser yine Umur Bey döneminde kaleme alınmıştır (Şeker 2006: 223).

I.1.2.3.Hızır Bey (1348-1360)

Hızır Bey, kendisinin de rızasıyla Hızır Bey’den daha küçük olduğu halde Aydınogulları Beyliği’nin başına Ulubey olan Umur Bey’in ölümünün ardından, Ayasulug’da vali olarak bulunduğu sırada Aydınogulları Beyliği’ne hükümdar oldu.

Hızır Bey, Ulubey olduktan sonra beyliğin merkezini Ayasulug’a taşımıştır. Umur Bey kadar enerjili, aktif olamadığından Venedik, Rodos ve Kıbrıslılardan

² Bu konuda geniş bilgi için bkz. Akın 1968: 39-51; Uzunçarşılı 1984: 105-109.

oluşan Latin kuvvetleri ile şartları çok ağır olan ve yirmi maddeden oluşan bir antlaşma imzalamak zorunda kalmıştır (1348). Bu antlaşma ile birlikte beyliğin kuvvetten düştüğü, Aydınogulları'nın bu bölgedeki hâkimiyetinin zayıfladığı kabul edilmektedir (Uzunçarşılı 1984: 109). Yapılan antlaşmaya göre Aydınogulları donanması silahsızlandırılıyor, gümrük vergilerinin yarısı Latinlere bırakılıyor ve Latin donanmalarının Aydınogulları Beyliği limanlarına serbestçe girip çıkmalarına izin veriliyor, onların dostuna dost, düşmanına düşman olmaları kabul ediliyordu (Yavuz 2002: 16).³

Aydınogulları Beyliği'nin başında yaklaşık olarak on iki yıl kaldığı tahmin edilen Hızır Bey'in ölüm tarihi kesin olarak bilinmese de çeşitli belgelerden ve kayıtlardan yola çıkılarak ölüm tarihinin 1360 yılı olduğu kabul edilmiştir (Şeker 2006: 224).

I.1.2.4.İsa Bey (1360-1390)

Aydınoglu Mehmed Bey'in beşinci ve en küçük oğlu olan İsa Bey, Hızır Bey'den sonra Aydınogulları Beyliği'nin başına geçmiştir. İsa Bey'in bu beyliğin başında bulunduğu dönemde, Aydınogulları Beyliği bir takım siyasi olaylar neticesinde Osmanlı ülkesine katılmıştır.

Bu dönemde ilk siyasi hareketlilik, Mısır hükümetinin Anadolu'daki beylikler ile Latin Doğu Hıristiyanları'nın Doğu Akdeniz'deki hâkimiyetlerine karşı işbirliği kurma önerisini içeren bir mektup yazmasıyla başlar. Bunu Hızır Bey'in Latin kuvvetleri ile imzalamış olduğu ağır antlaşmanın, 1371 yılında yenilenmesi takip eder. Bu sıralarda Osmanlı Sultanı I. Murad Hüdâvendigâr, Kosova muhaberesine giderken Anadolu Beylikleri'nden yardım istemiştir. Osmanlıların Rumeli'deki bu fetihlerini destekleyen ve onlara yardımcı kuvvet gönderen beylikler arasında Aydınogulları Beyliği'nin de bulunduğu bilinmektedir (Şeker 2006: 224).

³ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Akın 1968: 52-53.

Murad Hüdâvendigâr'ın Kosova Savaşı sırasında şehit olmasının ardından yerine Bayezid geçmiştir. Anadolu'daki beylikler, başta Karaman Beyliği olmak üzere, Bayezid'in, kardeşi Yakub Bey'i öldürterek tahta çıkışını bahane edip Osmanlılar'a karşı muhalefet bir grup oluşturmuşlardır. Osmanlılara karşı ayaklananlar arasında Aydınoğlu İsa Bey'in de bulunduğundan söz edilmektedir (Akın 1968: 58-59).

Kendisine karşı ayaklanmaları bastırmak için hazırlıklarını tamamlayan Bayezid'in Alaşehir'i fethetmesinin ardından Aydınoğlu İsa Bey, Bayezid'e bağlılık ve saygı gösterdi. Aydınoğulları Beyliği'ni topraklarına katan Bayezid, İsa Bey'e Tire'de oturmak şartıyla bazı yerlerin idaresini bırakmış olsa da hutbe ve sikke Bayezid namına olacaktı. Aydınoğlu İsa Bey'in kızı Hafsa Hatun'un, Bayezid ile olan evliliği de Osmanlılar'ın Anadolu Beylikleri ile akrabalık kurarak güç ve nüfuzlarını artırma politikasına verdikleri önemin göstergesidir (Şeker 2006: 225).

Otuz seneden fazla tahtta kalan İsa Bey'in ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte Ankara Savaşı'ndan önce vefat etmiş olduğu tahmin ediliyor (Uzunçarşılı 1984: 113).

Aydınoğlu Beyliği'nin fikir ve sanat alanında gösterdiği canlılık, İsa Bey döneminde de devam etmiştir. İsa Bey, imar faaliyetlerine de önem vermiştir. Birgi ve Keles'te yaptırdığı camilerden başka, Ayasulug'da da 1375 yılında büyük bir cami yaptırmıştır. Ayasulug'da yaptırılan bu caminin daha sonra Bursa ve İstanbul'da yapılan Osmanlı camilerini etkilemesi bakımından önemli olduğu görülmektedir (Akın 1968: 62).

Arapça ve Farsça bilen İsa Bey'in çevresinde, Müslim ya da gayr-i Müslim ayırt etmeksizin ilim adamlarının varlığının olması, İsa Bey'in de babası Mehmed Bey gibi ilme büyük önem vermiş olduğunu göstermektedir. İsa Bey, ilim erbabının hamisi olarak görülmüştür (Şeker 2006: 225).

Himmet Akın, İsa Bey'in ilim adamlarına verdiği önemi göstermek için *Sahâifü'l-Ahbâr*'dan (c. III, s. 32) şu kaydı aktarmaktadır: “ehl-i ilim ve muhibb-i ulemâ pâdişâh olub devletinde birçok ‘ulemâ cem’ olunmuş ismine nice kütüb tasnif edilmiştir.” (Akın 1968: 62).

İsa Bey döneminde yetişen meşhur tabip Hacı Paşa, tıbbı dair kaleme aldığı *Şifâu'l-Eskam* ve *Devâü'l-Âlâm* adlı eserini Ayasulug'da tamamlamış ve İsa Bey'e ithaf etmiştir (1381). Bu eserin mukaddimesinde Hacı Paşa, İsa Bey'i hem bilgin hem de bilginleri himaye eden bir sultan olarak vasıflandırmıştır (Akın 1968: 62). Yine Hacı Paşa tarafından Kâdî Beyzavî'nin *Tavâli'ul-Envâr* adlı eserinin şerhi yapılmış ve İsa Bey'e ithaf edilmiştir (1379). Hacı Paşa tarafından yazılan *Müntehâb-ı Şifâ'nın* da *Şifâu'l-Eskâm*'ın özeti olduğu bilinmektedir (Şeker 2006: 225-226). Melburg Üniversitesi'nde Süshaym'ın kitapları arasında bulunan *Hüsrev ü Şirin* tercümesi de Yakub bin Mehmed tarafından 1367 yılında Aydınolu İsa Bey'e ithaf edilmiştir (Uzunçarşılı 1984: 113).

1.1.2.5.İsa Bey'den Sonra Aydınoluğulları / Beyliğin Sonu (1402-1426)

Aydınoluğulları Beyliğı, Timur'un Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'i esir düşürmesi ve Osmanlıların ordusunu perişan etmesine kadar kısa bir süre Osmanlıların hâkimiyeti altında kalmıştır.

Timur'un Yıldırım'ı tahttan indirmesinin ardından, Anadolu Beylikleri XV. yüzyılın başlarında kendi bölgelerinde tekrar canlandırılmıştır. Hâkimiyeti yine ele alan bu beyliklerden biri de Aydınoluğulları Beyliğı'dir (Akın 1968: 64).

Bu dönemde Aydınoluğulları Beyliğı'nin başına, İsa Bey'in oğulları Musa Bey ve II.Umur Bey'in geçtiğı bilinmektedir. Musa Bey'in kısa bir süre sonra ölmesinin ardından hâkimiyeti tek başına II.Umur Bey almıştır (1403). Aynı hanedandan olan Hasan Ağa ile Cüneyd Bey'in de bu topraklar üzerinde hak iddia etmeleri sonucu, Cüneyd Bey İzmir'e, Hasan Ağa da Ayasulug'a hakim olmuştur. II.Umur'un, akrabası Menteşeoğlu İlyas Bey'den yardım istemesi üzerine II.Umur, Hasan Ağa'yı Marmaris'e sürgün etti ve Ayasulug'un da hakimi oldu. Ancak Cüneyd Bey, kardeşi Hasan Ağa'ya yardım etti ve İzmir'e getirmeyi başardı. Ardından Ayasulug'u tekrar ele geçirdiler. Cüneyd Bey'in II.Umur ile anlaştığı ve II.Umur'un kızıyla evlendiğı rivayet edilir. Cüneyd Bey topraklarına Alaşehir, Salihli ve Kemalpaşa (Nif) y'ı da eklemiş ve II.Umur'un 1405 yılında ölmesinin ardından beyliğin tek hakimi olmayı başarmıştır (Şeker 2006: 227).

Osmanlıların diğey beyliklerle ittifak kurdukları bu dönemde Sultan II.Murad, 1424 yılında Cüneyd Bey'i Aydınogulları Beyliğı'nin topraklarından kovarak Aydın, Mentefe, Saruhan ve Hamid beyliklerini tekrar Osmanlı hâkimiyetine katmıştır. Aydın Eli, 1425-1426 yılından itibaren tamamen Osmanlı topraklarına dahil olmuştur (Şeker 2006: 227).

BİRİNCİ BÖLÜM

AYDINOĞULLARI BEYLİĞİ DÖNEMİNDE EDEBİ VE KÜLTÜREL HAYAT

1.1.Aydinoğulları Beyliği Döneminde Edebi ve Kültürel Hayata Genel Bir Bakış

Anadolu beylerinin, askeri ve siyasi mücadelelerine devam ederken ilmi ve kültürel faaliyetleri de ihmal etmedikleri müşahade edilmektedir. Nitekim hem ilim ve sanat faaliyetlerine sempati ile yaklaşmışlar ve desteklemişler hem de ilim ve sanat adamlarını himaye etmişler ve onların çalışmaları için uygun ortam oluşturmuşlardır (Yavuz 2003: 98).

XIV. yy'ın tamamı ile XV. yy'ın ilk yarısında Anadolu Beylikleri, egemen oldukları Konya, Niğde, Kayseri, Sivas, Kastamonu, Bursa, Kütahya, İznik, Denizli, Kırşehir, Amasya, Ankara ve Aydınoğulları Beyliği'ne ait olan Birgi, Tire ve Ayasulug şehirlerini başlıca ilim merkezi haline getirmişlerdir (Uzunçarşılı 1984: 211).

Anadolu beyleri idari, sosyal ve kültürel yönden Anadolu'nun kalkınmasında önemli rol oynamış ve ticareti canlı tutarak ekonomik yönden, ilme büyük önem vererek kültürel yönden gelişmeyi sağlamışlardır. Bu dönemde Anadolu'da Türk ve İslami özellikler gösteren birçok eser yazılmış ve başka dillerde yazılan birçok eser de Türkçeye tercüme edilmiştir. Şehirlerin çoğu gerek ticari gerekse kültürel yönden önemli birer merkez haline gelmiştir. Anadolu Beylikleri Dönemi, Anadolu'nun tam manasıyla Türkleşmesini ve İslamlaşmasını sağlamıştır. Ayrıca Türkçenin en güzel konuşulduğu ve Türk dilinin gelişmesi için çeşitli çalışmaların yapıldığı, Türkçeye yeni eserlerin kazandırıldığı bir dönem olmuştur (Yavuz 2003: VIII).

XIV. Asırda Anadolu'da Türkçe, gerek sosyal gerek siyasi hayatta ön plana çıkmış ve Anadolu beylerinin öncülüğünde Anadolu'da yerleşmiş ve gelişmeye başlamıştır. Anadolu Beylikleri'nin Türkçeye büyük hizmetleri vardır. Beylikler, eski ve milli devlet geleneğine uymuşlar ve ilim ve sanat adamlarına büyük saygı göstermişler, onları himaye etmişlerdir. Rekabet halinde olan beylikler arasında, bir beyliğin üstün olması için ilim ve sanat adamlarının fazlalığının ve onlara verilen değerinin büyük önemi vardır. Anadolu Beylikleri kurulmadan önce bölgede hüküm

süren Selçuklu hükümdarları İran dili ve edebiyatına önem verirken, Anadolu Beylikleri hükümdarları konjonktür gereği Türk dilinin gelişimi için çabalıyordı. Dış kültürlere yabancı olan Türk beyleri, Türk diline ve onun gelişmesine büyük önem vermişlerdir (Yavuz 2003: 93). Anadolu beylerinin, Arapça ve Farsça yazılmış birçok eserin Türkçeye tercüme edilmesini istemeleri de bunun önemli bir kanıtıdır. Bu sebeple Türkçe, Anadolu Beylikleri Dönemi içerisinde Türk kültürü için büyük ve milli bir netice sağlamıştır (Banarlı 1987: 375-376).

Aydınoğlu Mehmed Bey, Aydınoğulları Beyliği'ni ziyarete gelen seyyah İbn Battuta'dan, Yüce Peygamber'in hadislerinden bir seçki hazırlamasını ve bu eserin Türkçe açıklamasının yazılmasını istemiştir (İbn Battuta 2010: 420-421).

Anadolu beylerinin, hem kendilerinin hem de halklarının yararı için Türkçe yazılmasını istedikleri ilmi eserlerin yanı sıra, o dönemde halkın fetih duygusunu güçlendirmek için manzum ve mensur birçok kahramanlık hikâyeleri de yazılmış ve bunlar halk arasında yayılmıştır (Uzunçarşılı 1988: 211).

Anadolu Türk beyleri, hâkim oldukları topraklar üzerinde hem halka maddi ve manevi destek olmak için hem de halkın sevgisini kazanmak için imar faaliyetlerine de ağırlık vermişlerdir. Bununla birlikte ilmi faaliyetlerin yoğunluk kazandığı, eğitim-öğretim ve kültür hizmetleri için çeşitli müesseseler kurmuşlardır (Şeker 2006: 234; Şeker 1993: 33).

Anadolu beyleri, o dönemde yaşayan ilim adamlarını kendi yörelerine, saraylarına davet etmişler ve burada ilmi tartışmalara müsade etmişlerdir. İlmî tartışmalardan hem Anadolu beyleri yararlanmış hem bu ortamda öğrenci yetiştirme imkânı doğmuştur. Beyliklerde öğrenci yetiştirmek amacıyla birçok medrese, kütüphane, misafirhane ve imarethane yapılmıştır (Uzunçarşılı 1988: 211).

Beylerin ilim adamlarına değer vermeleri neticesinde cami ve mescitlerde hayat felsefeleri oluşturulmuştur. Tekke ve zaviyelerde halkın ruhsal gereksinimleri karşılanırken, medreselerde halkın eğitimi sağlanmıştır (Armağan 1983: 14). Medreseler kitabi İslam yorumunun üretildiği kurumlar iken, tekke ve zaviyeler de mistik İslam yorumunun yapıldığı başlıca kurumlar olmuşlardır (Kartal 2012: 81).

Türk beylerinin ilim adamlarına gösterdikleri ilgi, sevgi ve saygılarından dolayı yakın çevreden veya uzak ülkelerden birçok ilim adamı Anadolu'ya gelmiş ve burada ilmi hayatın gelişmesine ve ilerlemesine önemli katkılarda bulunmuşlardır

. Anadolu'daki ilmi faaliyetlere katkıda bulunan ilim adamları iki kaynaktan beslenmiştir; biri Maveraünnehir, Horasan ve Harezm; diğeri ise İran, Mısır, Hicaz ve Suriye bölgesidir (Ocak 1985: 304).

Bölgeye gelen ilim adamları, bu bölgelerde yerel ilim adamlarının yetişmesine katkıda bulunmuşlardır. Yetiştirdikleri mahalli öğrenciler daha sonra Osmanlının ilk dönemlerinin âlimlerinden olmuşlardır (Bilge 1984: 5-6; Şeker 2006: 234). Osmanlı Devleti, Anadolu Beylikleri'ni hâkimiyetleri altına aldıktan sonra da büyük Osmanlı müellifi olarak tanınacak olan kişiler ya bu beylikler döneminde yetişmişler ya da eserlerinin bir kısmını o beyliklerin idaresinin bulunduğu bölgelerde yazmışlardır (Chaen 1994: 354-355; Şeker 2006: 234).

XIV. yüzyılda beyliklerin Türkçeden başka bir dile önem vermemeleri, Türkçenin bu yüzyılda Anadolu'da ilim ve sanat dili olarak kullanılmasına ortam hazırlamıştır. Beylerin ilme ve ilim adamlarına çok değer vermeleri, Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde tıp, matematik, edebiyat, tarih, tasavvuf ve diğerklasik İslam ilimlerinde eser veren birçok tanınmış âlim, edip, şair ve mutasavvıf yetişmesine olanak sağlamıştır (Uzunçarşılı 1988: 211-212).

Anadolu Beylikleri'nin çoğunun bu dönemde canlı bir ilmi hayata sahip olduğunu söylemek mümkündür. İلمي hayatı ile ön plana çıkan beyliklerden biri de Aydınogulları Beyliği'dir. İلمي hayatının bu kadar canlı olmasının sebeplerinin başında siyasi yönden kendine Batı'yı hedef alması ve bu yönde ilerlemesi gelir. Nitekim Osmanlılar da aynı hedefi gözeterek ilerlemişler ve büyüme imkânı bulmuşlardır. Bu da bize gösteriyor ki ilmi hayata önem veren beylikler, tarihte büyük rol oynamış ve birer cazibe merkezi haline gelmiştir (Şeker 2006: 235).

İbn Battuta Seyahatnamesi'nde görüyoruz ki Aydınogulları Beyliği'nde halk misafirperver ve yardımseverdir. İbn Battuta, Birgi şehrine geldiği ilk gün karşılaştığı halktan biri olan adama ahi dergâhını sorar. Adam ona kılavuzluk yapar ve alır evine götürür, misafir eder (İbn Battuta 2010: 418-419). İbn Battuta'ya ve

onun arkadaşlarına Aydınogulları Beyliği'nde herkes çok iyi davranır ve itibar gösterir (Şahin 2011: 276).

Orta Çağ'ın en büyük seyyahı kabul edilen İbn Battuta'nın seyahatnamesinden de yola çıkarak o dönemin sosyal yapısı, ilmi ve kültürel faaliyetleri hakkında malumat vermek mümkündür.

1.1.1. Aydınogulları Beyliği Döneminde Dini Hayat

Beylikler Dönemi'nde Anadolu'da çeşitli tarikatlar, tasavvufi düşünceler ve ekoller gelişip yayılmış ve hatta yenileri ortaya çıkmıştır (Köprülü 1981: 195).

XIV. yüzyılda büyük ilgi gören Mevlevilik tarikatının yanı sıra toplum hayatında düzenin sağlanmasında ve ticaret hayatının düzenlenmesinde Ahilik ve Fütüvvet teşkilatının da büyük rolü olmuştur (Yavuz 2013: 14).

Beylikler Dönemi'nde, Anadolu'nun hemen her yerinde Sünni mezhepler, özellikle de Hanefi mezhebi yaygındı. Bu mezhepler dışındaki akımlara pek fırsat verilmezdi (Dartma 2005: 93).

Bu devirde Anadolu'da fikri açıdan en çok itibar gören kelim ve felsefe ekolü, Fahreddin er-Razi (ö. 606/1209)'nin temsil ettiği ekoldü. Bu ekol daha sonra Cemaleddin Aksarayî (ö. 770/1368) gibi âlimler tarafından sürdürülmüştür. (Dartma 2005: 93).

Anadolu'da yayılmış olan bir başka felsefi akım da Şihabuddin Sühreverdi (ö. 633/1235)'nin oluşturduğu İşrakilik'tir (Dartma 2005: 93).

Bu dönemde çok okunan Kur'an surelerinin açıklamalı çevirileri yapılmış; Arapça-Farsça yazılan peygamber kıssaları, velilerin menkıbeleri halkın daha iyi anlayabilmesi ve tasavvufi inançların halka ulaştırılabilmesi için Türkçe yazılmıştır (Yavuz 2013: 14).

1.1.2. Aydınöğulları ile Mevlevilerin İlişkileri

Anadolu'da 13. yüzyılda iyice gelişen tasavvuf, 14. yüzyılda Mevlevilik, Babailik, Hurufilik v.b. inanç ve tarikatlarla gelişimini sürdürmüştür. Bunların arasında hızla gelişen ve yayılan Mevlevilik tarikatı olmuştur. Mevlana'nın torunu Ulu Ârif Çelebi, Anadolu'da dolaşarak tekkeler açmış ve Anadolu Beylikleri'nin başındaki beylerle dostluklar kurarak Mevleviliğin yayılmasına önem vermiştir (Mengi 2008: 71).

Mevlâna'nın torunu Ulu Ârif Çelebi'nin Anadolu'yu dolaştığı ve Anadolu'da şehirlerin ileri gelenleri ile görüştüğü bilinmektedir. Ulu Ârif Çelebi, *Menâkıbu'l-Ârifin* adlı eserinde, görüşülen kişiler hakkında bilgi vermenin yanı sıra Anadolu'da gidilen yerlerle ilgili bilgiler de vermiştir. O dönemin Anadolu'sunda, şehirlerin yapıları, toplumun özellikleri, gelenek-görenekleri ve inançları hakkında fikir sahibi olmaktadır (Şeker 2006: 102).

Batı Anadolu Beylikleri; Germiyanöğulları, Menteşeoğulları, Aydınöğulları, Eşreföğulları, İnançoğulları ve Saruhanöğulları beylerinin Mevlevi olmasından dolayı, Mevlevilik tarikatına mensup olmuşlardır (Karadeniz 2008: 76).

Ulu Ârif Çelebi, Batı Anadolu'da kurulan Türk beyliklerinden söz ettiği menkıbelerinde, Aydınöğulları Beyliği'ne ve onun Mevlevilik ile olan ilişkisine de yer vermiştir.

Ârif Çelebi'nin, Aydınöğulları Beyliği'nin ilk başkenti olan Birgi şehrini ziyareti sırasında, Mehmed Bey'in daha beyliğini kurmadığı ve Germiyanöğulları Beyliği'ne bağlı bir subaşı olarak görevine devam ettiği tahmin edilmektedir. Aydınöğlü Mehmed Bey, Birgi'ye gelen Ârif Çelebi'den manevi destek istemiş ve Ârif Çelebi de ona hükümdarlık alameti olan asa vermiş ve onun beyliğini müjdelemiştir. Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled'in bir menkıbede Aydınöğlü Mehmed Bey'den bahsetmesi, Mehmed Bey'in Mevleviliğe Ârif Çelebi'den önce intisap ettiğini göstermektedir. Yine *Menâkıbu'l-Ârifin*'de, Mehmed Bey'in ölümünden sonra Mehmed Bey'in yerine geçen ve ulubey olan oğlu Umur Bey'in de Mevleviliğe intisap ettiği anlaşılmaktadır (Şeker 2006: 107).

1.1.3. Aydınöğulları Beyliği'nde Ahilik Teşkilatı

Ahilik, XIII. yüzyılın ilk yarısı ile XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam eden, Anadolu'da, Balkanlar'da ve Kırım'da yaşamış olan Türklerin, sanat ve meslek hayatında yetişmelerine, gelişmelerine önem veren, aynı zamanda ahlakı ön planda tutan bir kültür kuruluşudur (Çağatay 1990: 1)

Ahilik, esnaf ve tüccarlar arasında kurulan dayanışma, birlik ve beraberlik esasına dayalı bir teşkilattır (Witteck 1971: 37). Bu teşkilata girebilmek için ön koşul meslek sahibi ya da iş yapabilecek sermayeye sahip olabilmek idi. Anadolu'da hızla yayılan ahi teşkilatının kendine ait ilkeleri bulunmaktaydı. Temel felsefeleri ise iyi ahlak, sanat ve konukseverlikti (Doğru 1991: 12).

Ahiler, Anadolu Selçukluları'nda ve Osmanlı Devleti'nde gördüğü saygı ve sevgiyi, kendilerine verilen önemi, yönetimde ve askeri komutanlıklarda aldıkları görevi, bazı Anadolu Beylikleri'nde de görmüşlerdir. Beylikler Dönemi'nde Ahi birliklerinin, şehir ve kasabaların çoğunda yerel otorite birimleri olarak yönetimde söz sahibi oldukları bilinmektedir (Güllülü 1977: 87).

Osmanlı Devleti, Anadolu'nun tümüne hâkim olmadan önce Ahilerin buldukları yerde silahlı güçler buldurlardı. Resmi otoritenin zayıfladığı yerlerde bu güçler etkili olmaktadır. Anadolu Beylikleri'nden Karamanoğulları, Germiyanogulları, Eşrefogulları, Hamitogulları, Candarogulları, Menteşeoğulları, Aydınogulları, Karesiogulları ve Saruhanogulları döneminde ahilerin askeri teşkilata benzeyen silahlı teşkilatları olduğu bilinmektedir (Uzunçarşılı 1961: 204).

1.1.4. Aydınöğulları Beyliği'nde Kurulan Eğitim-Öğretim Kurumları

Anadolu Selçuklular Dönemi'nde yapılan medreseler, XII. yüzyılın ortalarından sonra hızla çoğalmış ve beylikler döneminde de artış göstermeye devam etmiştir. Anadolu'da birçok cami, medrese, imaret, hastane, köprü, hamam, çeşme ve kervansaray imar edilmiştir (Uzunçarşılı 1961a: 28).

XIV. ve XV. yüzyıl başlarında ilim adamları, Anadolu Beylikleri'nin sultanları ve ileri gelen devlet erkânı kimseler tarafından büyük ilgi görmüşlerdir. Bu

dönemde Arapça ve Farsçadan Türkçeye tercüme edilen birçok matematik, tıp, tasavvuf konulu eser, Türkçenin de bir bilim dili haline geldiğini göstermektedir.

Aydınogulları Beyliği ilme ve ilim adamlarına büyük önem vermiş ve ilmin gelişmesi için önemli katkılarda bulunmuştur. İlim adamlarını himaye etmiş ve bu beyliğin hâkimiyeti süresince birçok ilmi müessese kurulmasına vesile olmuştur. Bu müesseselerden bir kısmına günümüzde de rastlamak mümkündür (Şeker 2005: 132).

Bu dönemde eğitim ve öğretim, çeşitli müesseselerde görülmüştür. Aydınogulları Beyliği'nde, diğer beyliklerde de olduğu gibi, ilim müesseselerinin kurulmasında, beyler ile beylerin etrafında bulunanlar etkili olmuştur. Bu müesseseler; cami, medrese, mekteb-i sıbyan, muallimhane ve dâru'l-huffâzlardır (Şeker 2006: 236).

Anadolu Beylikleri'nin beyleri, ilim ve fikir alanında söz sahibi olan kimseleri kendi etrafında toplayıp himayeleri altına aldıklarını daha önce de belirtmiştik. Himayeleri altına aldıkları ilim adamlarına medrese, kütüphane, imarethane tesis ederek onları bu kurumların başına getirmişlerdir (Çatakoğlu 2002: 48).

1.1.4.1. Camiler, Mescitler ve Zaviyeler

Cami; Arapça cem' kökünden türeyen "toplayan, bir araya getiren" anlamına gelmektedir (Önkal, Bozkurt 1993: 46). Mescit; "secde edilen yer" anlamında kullanılan bir mekân ismidir (Önkal, Bozkurt 1993: 46).

Aydınogulları Beyliği'nin hâkim olduğu Birgi, Tire, Ayasulug (Selçuk), Güzelhisar (Aydın), Yenişehir ve İzmir çevresinde en yaygın görülen eğitim-öğretim müesseselerinin başında cami ve mescitler gelir. Elde var olan belgelere göre Aydınogulları Beyliği'nde Birgi'de altı; Tire'de dokuz; İzmir'de dört; Ayasulug (Selçuk)'da beş; Güzelhisar (Aydın)'da bir tane olmak üzere toplam yirmi beş tane cami ve mescit bulunmaktadır (Akın 1968: 216-220).

Müslüman toplumlarında halkın eğitim ve öğretiminde camiler, mescitler ve zaviyeler önemli yer tutar. Hocanın bulunduğu ortamda ilim yayılır ve cami

vaazlarının, okunan hutbelerin halkın eğitiminde payı büyüktür. Ayrıca Aydınoğulları'nın yaptırdığı yirmi bir zaviye de ilmi faaliyetlerin yürütülmesinde etkilidir. Zaviyeler, bir tarikata mensup olanların bir araya gelerek oluşturdukları kurumlardır. Bu kurumlara gelen kişilerin hem eğitildiğini, hem buralara misafir olarak gelen ilim adamlarından yararlandıklarını söylemek mümkündür. Ünlü seyyah İbn Battuta'nın da Tire'de Ahi Mehmed'i zaviyesinde ziyaret edip onunla sohbet etmesini buna örnek gösterebiliriz (Şeker 1993: 82-87).

Ayasulug içinde Ahi Babuccu, Kalender, Sarı Hacı, Musa Bey adlarına zaviyeler mevcuttur.

Ayasulug (Selçuk)'da bulunan İsa Bey Cami (1374-1375), Aydınoğlu İsa Bey (1360-1390) tarafından yaptırılmıştır. Bu camiyi inşa eden mimar, Aydınoğulları Beyliği sanatçılarından Ali İbn Müşeymeş el-Dımişkî'dir. Caminin Batı cephesindeki kapısı üzerinde bulunan ve beş bölümden meydana gelen kitabede, aslen Şamlı olan sanatçının adına da yer verilmiştir. Bu yapıda çalışan bir diğer sanatçı da yapının taş mihrabına imza kitabesini koydurmuş olan Ali bin Davud el-Dımişkî'dir (Sönmez 1989: 347-348).

İsa Bey camii; plan şeması, cephelerde kullanılan düğümlü renkli taş süslemeleri, çifte minaresi (günümüzde yalnız birisi duruyor) ve mozaik çini süslemeleriyle Selçuk mimarisinden aldığı etkileri, beylikler ve özellikle Osmanlı mimarisine aktarması nedeniyle önemli bir yere sahiptir. Bu yapının mimarı Ali İbn Müşeymeş el-Dımişkî'nin, yapının mimari ve süsleme detayları incelendiğinde ustaca bir yoruma sahip olduğu ve orijinal bir eser ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Türk ve İslam mimarilerini iyi harmanlayan bu sanatçı, aileden gelen birkaç kuşaklık bir yeteneğe ve köklü bir mimari kültüre sahiptir (Sönmez 1989: 348).

1.1.4.2. İmaretler

Vakıfların idame ettiği imaretler, medrese talebelerinin yemek yedikleri ve yatıp kalktıkları müesseselerdir.

Bu dönemdeki eğitim-öğretim kurumlarına o dönemde bir ek külliye olarak inşa ettirilen imaretleri de ilave edebiliriz. Aydınolu Cüneyd Bey'in İzmir'de yaptırdığı imaret, Aydınolu İsa Bey'in zevcesi Azize Hatun'un Ayasulug (Selçuk)'da yaptırdığı imaret ve Aydınoluğulları'ndan Hafsa Hatun'un Güzelhisar (Aydın)'da yaptırdığı imaret buna örnektir (Akın 1968: 219-220).

1.1.4.3. Mekteb-i Sıbyan, Muallimhane ve Dârü'l-Huffâzlar

Aydınoluğulları Beyliğı Dönemi'nin ilmi canlılığına dikkati çekecek diğere eğitim-öğretim kurumları da mekteb-i sıbyan, muallimhane ve dârü'l-huffâzlardır (Şeker 2006: 237).

Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan Anadolu Tafsili Defteri'nde, Birgi'deki Sasalı mahallesinde bulunan Kadı Muhiddin mescidinin imamı ile sıbyan muallimi için bir berattan söz edilmesi, Aydınoluğulları Beyliğı'nde "muallim-i sıbyan" görevlendirilmiş olduğunu ve bu tür kurumların bulunduğu delalet etmektedir (Akın 1968: 168; Şeker 2006: 238).

Muallimhanelere rastlanan Aydınoluğulları Beyliğı'nde, muallimhaneler başta Kur'ân öğretimi yapan kurumlar iken daha sonraları Arapça ile birlikte ilmihal bilgileri de veren kurumlar haline gelmiştir (Şeker 2006: 238). Ayasulug'da Aydınoluğulları Musa Çelebi'nin oğlu Mehmet Şâh Çelebi'ye ait vakıf kayıtlarında bir "muallimhane" yaptırıldığı görülmektedir. Ayrıca bu kayıtlarda geçen "mescid olup evkât-ı hamse riâyet oluna deyû şart olunmuş" sözü ile bu kurumlar için tahsisat ayrıldığı görülmektedir (Akın 1968: 181).

Kur'ân öğretilen ve hafız yetiştirilen mekteplere, kıraat talimi yapılan medreselere "dârü'l-huffâz" denmektedir. Osmanlı Devleti'nde ise bu kurumlara "dârü'l-kurrâ" denmiştir. Bu kurumların amacı Kur'ân-ı Kerim'i öğretmek, Kur'ân'ın bir bölümünü ya da tamamını ezberletmek ve kıraat vecihlerini talim etmektir (Bozkurt 1993: 543).

Aydınoluğulları Beyliğı'nde, dârü'l-huffâzlar ile ilgili bilgi veren kayıtlar, diğereğine göre daha fazladır (Şeker 2006: 238).

Aydınoğlu Umur Bey'in kızı Azize Melek Hatun tarafından Birgi'ye bağlı "Möğrügümi (Meğrügümi, Böğrügümi) köyünde bir "dârü'l-huffâz" yaptırılmıştır (Akın 1968: 139; Şeker 2006: 238).

Ayasulug (Selçuk)'da, Subaşı Mescidi ile aynı vakıftan hisse alan "Bozacı Dârü'l-huffâz"ı ve "Köse Umur Mescit ve Dârü'l-huffâz" olmak üzere iki tane dârü'l-huffâz olduğu bilinmektedir (Şeker 2006: 135).

1.1.4.4. Medreseler

İlim ve kültür hayatına verilen değerin bir göstergesi de medreselerdir. İslam tarihinde eğitim ve öğretim kurumları "medrese" olarak adlandırılmaktadır (Bozkurt 2003: 323)

Anadolu'daki medreseler Selçuklular zamanında kurulmuş ve geliştirilmiş, beylikler döneminde de medreselere verilen önem devam etmiştir (Şeker 2006: 239). Hem ilmi çalışmalar yapılan hem de öğrenci yetiştirilen bu medreselerde sadece dini ilimler değil tıp, astronomi ve riyaziye (hesap ilmi, matematik) gibi akli ilimler de öğretilmiştir (Bozkurt 2003: 326).

Anadolu Beylikleri'nde eğitim-öğretimin yapıldığı medreseler, özellikle ilmi faaliyetlerin geliştiği şehirlerde, sayıları daha fazla olmak suretiyle yaygın olarak görülmektedir. Aydınoğulları Beyliği'nin ilim merkezi haline gelen Birgi, Tire ve Ayasulug başta olmak üzere, beyliğin diğer şehirlerinde de birçok medrese bulunmaktadır (Şeker 2006: 240).

Aydınoğlu Musa Bey olması muhtemel olan Musa Bey adına da bir medresenin varlığından bahsedilmektedir.

Medreseler varlıklarını sultanların, nüfuzlu devlet adamlarının ve zenginlerin himayesinde kurulan vakıflarla devam ettirmiştir (Bozkurt 2003: 326).

1.1.4.4.1.Birgi Medreseleri

Osmanlılar'a ait Tapu ve Vakıf Defterleri'nde Birgi'de, Aydınoğlu Mehmed Bey (1308-1334)'in cami ve medresesine ve bu medresedeki müderristen müderrise geçen kitaplara dair kayıtlar bulunmaktadır (Akın 1968: 144,148,161).

Ünlü seyyah İbn Battuta, Aydınoğlu Mehmed Bey'i Muhyiddin adlı bir müderris ile ziyarete gitmiştir. Müderris Muhyiddin'in, Aydınoğlu Mehmed Bey'in yaptırdığı medresenin ilk müderrislerinden biri olma ihtimali yüksektir (Şeker 2006: 240).

Aydınoğulları Beyliği'nin ilim adamlarına büyük önem verdiğini söylemiştik. Bunun en güzel kanıtını bize İbn Battuta yazdığı seyahatnamede göstermiştir. Nitekim İbn Battuta'nın müderris Muhyiddin'in medresedeki yaşamına tanık olmasının ardından kendi kendine “padişahlardan birinin huzurundayım galiba” demesi her şeyi açıklamaktadır. Muhyiddin hizmetkâr ve köleleri olan, altın süslemelerle işlenmiş geniş ve ağır elbiseler giyen, kendinden çok emin, kibar ve süslü kelimelerle konuşan bir müderristir. Müderrisin bir dersine tanık olan Battuta onun ilk olarak temel ilimlerden, ardından branşlardan bahsettiğini söyler. İbn Battuta'ya da medresede bir oda verilir ve burada müderris Muhyiddin tarafından en iyi şekilde ağırlanır (İbn Battuta 2010: 419).

Birgi'de bulunan bir diğer medrese de tam olarak ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmeyen, Aydınoğullarına mensup Sultan Şah adına yapıldığı tahmin edilen, “Evkâf-ı mazbûta” arasında “Sultan Şah Medresesi Vakfı” olarak kaydedilen medresedir (Akın 1968: 171).

1.1.4.4.2.Tire Medreseleri

Aydınoğulları Beyliği'nin önemli ilim merkezlerinden biri olan Tire, Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra da önemli bir ilim merkezi olmayı sürdürmüştür. Evliya Çelebi, Tire'de otuz medrese gördüğünü ve “ekseriya Cuma edâ olunan camilerde birer medrese”nin var olduğunu belirtmiştir (Çelebi 1935: 166).

Tire’de bulunan, bazıları günümüze kadar ulaşmış olan otuza yakın medresenin başlıcaları; Hacı Efendi Medresesi, Muslihiddin Medresesi, Derviş Çelebi Medresesi, Karakadı Medresesi, Molla Arap Medresesi, Mehmed Ağa Medresesi ve Ferišteoğlu yani İbn Melek Medresesi’dir (Baktır 1990: 46). Aydınogulları devrine ait olan diğer iki medrese de Küçük Hafız Medresesi ve Kadızade (Câzir) Medresesi’dir (Şeker 2006: 242).

Aydınogulları devrinde yapıldığı bilinen ilk medrese, İbn-i Melek Medresesi’dir. Bu medrese Aydınoglu Mehmed Bey tarafından hocası İzzeddin Abdüllatif İbn Melek (ö.1394) adına yaptırılmıştır (Bursalı Mehmed Tahir 1975: 219). Bu medresenin isminin nereden geldiğine dair farklı bir görüş de şu şekildedir; İbn Melek Medresesi, 748/1347 yılında Aydınoglu Mehmed Bey tarafından inşa edilmiş ve bu medresenin ilk hocalarından biri İbn Melek olduğu için onun ismi ile anılmıştır (Uzunçarşılı 1965: 229; Baktır 1990: 46). İbn-i Melek Medresesi daha sonraki kayıtlarda Ferište Oğlu Medresesi olarak geçmiş olsa da aynı ismin farklı tekrarlarından kaynaklanan bir yanlış algılama sonucu olmuş olma ihtimali vardır (Şeker 2006: 241). İbn Melek Medresesi’ne aynı zamanda Ferištehoğlu Medresesi de denmektedir. İbn Melek’in türbesinin, onun bu medresede ders okuttuğu köşeye yapılmış olduğu tahmin edilmektedir (Kurdoğlu 1957: 12).

Tire’de bulunan bir diğer medrese de Ulu Cami’ye bitişik olarak 755/1354 yılında Ali Han tarafından yaptırılmış olan Ali Han Medresesi’dir. Ancak kitabesi günümüze kadar gelebilmiş olan bu medresenin, vakıf kayıtlarında geçen diğer bir adı da “Orta Medrese”dir (Sözen 1972: 235; Gül 1997: 32).

Aydınogulları devrinde “Musa bin Mustafa bin İsa bin Musa (ö.1301)” olarak künyesi verilen hayır sahibi biri tarafından yaptırılan bir diğer medrese de “Büyük Zincirli Medresesi”dir. Bu medresenin otuz iki odası ve birçok vakfı olduğu bilinmektedir (Armağan 2003: 266-359).

832/1429 yılında yapılan Yahşi Bey Medresesi, Aydınogulları Beyliği’nin son zamanlarına ait olmakla birlikte hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır (Akın 1968: 159).

1.1.4.4.3. Ayasulug Medreseleri ve Diğerleri

Aydınoğulları Dönemi'nde, Aydınoğlu İsa Bey (1360-1390) zamanında Beyliğin diğer merkezi olan Ayasulug da ilim açısından önemli bir merkezdir. Aydınoğulları Beyliği için Ayasulug'un ilmi yönden önem derecesi büyüktür (Şeker 2006: 242). Öyle ki *Sahâifü'l-Ahbâr* adlı eserde "ehl-i ilim ve muhibb-ı ulemâ padişah olub devletinde birçok ulemâ cem' olmuş ve ismine nice kütüb tasnif edilmiştir." denmiştir (Akın 1968: 62).

Günümüze kadar gelen eserlerden biri de İsa Bey'in 1375 yılında Ayasulug'da yaptırdığı Büyük Cami'dir (Akın 1968: 62). Bu caminin medresesi günümüze kadar gelmiş olmasa da bu camide ilmi derslerin, en azından cami derslerinin verildiği tahmin edilmektedir (Şeker 2006: 242).

Daha önce Musa Bey adına bir zaviye olduğunu belirtmiştik. Musa Bey adına bir de medrese vardır ki bu medresenin Aydınoğlu Musa Bey olması ihtimali yüksektir (Arıkan 1990: 166).

Sancak Beyi olarak Ayasulug'da bulunan Yahşi Bey'in de burada bir medrese yaptırdığı ve vakıfları bulunduğu bilinmektedir (Akın 1968: 159). Medreselerin varlıklarını sultanların, nüfuzlu devlet adamlarının ve zenginlerin himayesinde kurulan vakıflarla sürdürdüklerini belirtmiştik. Yahşi Bey de bu medreseye Bergos Köyü'nün "mahsulü" ile Pazar bacını ve birkaç dükkânın kirasını, Söke Köyü'nde bir hamam gelirini ve üç parça araziden elde edilecek geliri vakfetmiştir (Şeker 2006: 242). Bu durum bize gösteriyor ki devlet adamları ilim için cömert olmakla birlikte ilme büyük önem vermektedirler.

Aydınoğulları Beyliği'nde, bey ailesine mensup olan kadınlar da ilmi önemsemektedir. İlim için imaret ve medrese vakıfları kurmuşlardır. Örneğin; Hafsa Hatun adına bir imaret ve bir medrese ile başka vakıflarının da olduğu söylenmektedir (Akın 1968: 188-189; Şeker 2006: 243).

Vakıf kayıtlarında Arpaz (Nazilli)'da İlyas Bey tarafından üç bin akçe vakfedilerek bir medrese yaptırıldığı ve bu medresinin bir bölümünün müderrise ait olduğu da yer almaktadır (Akın 1968: 188; Şeker 2006: 243).

Aydınoğulları'na ait birçok eğitim ve öğretim kurumuna, Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi 571 Numaralı ve h.991 Tarihli Aydın Vakıf Defteri'nden ulaşmak mümkündür. Himmet Akın'ın "Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma" adlı eserinde bu kurumların ortaya çıkarılması için o döneme ait tahrir defterlerinin incelenerek bu sonuca ulaşıldığını görüyoruz.

1.1.5.Aydınoğulları Beyliği Döneminde Mimari ve Tezyini Eserler

Beylikler döneminin mimarisi incelendiğinde, özellikle dini mimari üzerinde durulduğunu görüyoruz. Bunlar; cami, mescit, medrese ve türbelerdir. Beylikler devri mimarisi genellikle sadeliği ve simetrik düzeni ile dikkati çekmektedir (Öney 1989: 3).

Anadolu Beylikleri Dönemi'nde, sanatkârın ve sanatın önemli bir yeri olmuştur. Günümüze kadar ulaşan ve kayıtlarda bulunan sanat eserleri incelendiğinde, Anadolu Beylikleri'nin mimari, tesislerle tahta ve maden üzerine oymacılık, alçı tezyinatı ve nakş sanatında epey eser meydana getirdiklerini görüyoruz. Aydınoğulları Beyliği, Anadolu Selçuklularının mimari ve oymacılık sanatını en iyi şekilde tatbik eden ve aynı tarzı devam ettiren beylikler arasında, Karamanoğulları ve Eşrefoğulları'ndan sonra gelen beyliktir. Tahta ve taş üzerine oyma sanatında, Aydınoğulları, Karamanoğulları, Eşrefoğulları ve Menteşoğulları en iyi olan beyliklerdir (Uzunçarşılı 1984: 235).

1.1.5.1.Ahşap ve Oyma Sanatı

Ahşap işçiliği Selçuklu devrinden itibaren Anadolu'da önemli bir yer tutmuştur. Beylikler Dönemi'nde de birkaç farklı ayrıntı dışında, Selçuklu ahşap teknikleri ve geleneği devam etmiştir. Ahşap, çeşitli yapıların pencere ve kapı kanatlarında, korkuluklarında, şebekelerde, cami minberlerinde, kürsülerde, sanduka ve rahlelerde kullanılmıştır. Ayrıca "ahşap direkli camiler" olarak adlandırılan camilerin sütun, sütun başlığı, konsol ve kirişlerinde de ahşaptan geniş alanda yararlanılmıştır. Selçuklulardan itibaren Anadolu'da kullanılan Kündekâri tekniği bir çatma tekniğidir. Bu teknik; sekizgen, baklava ve yıldız şeklinde olan rumî

kabartmalı ahşap parçalarla, bunları oluk gibi birbirine bağlayan ahşap kirişlerin iç içe geçerek bağlanmasıyla oluşur. Aydınoğulları Beyliği'nde, Kündekâri taklidi kabartma ahşabın özellikle pencere kepengi, kapı ve minber kapılarında kullanılan en güzel örneği Birgi Ulu Cami (1312)'dir (Öney 1989: 32. 33. 34).

Aydınoğulları Beyliği'ne ait Birgi'de Aydınoğlu Mehmed Bey Cami'nin ağaçtan oyma mihrabı ile pencere kanatları ve Ayasulug'da İsa Bey Cami'nin kapı ile pencere süsleri, Anadolu Beyliklerinin en iyi oymacılık sanatına ait eserleri arasındadır. Birgi'de Aydınoğlu Cami'nin sanatkârane minberini yapan oymacının adı Muzafferüddin bin Abdülvâhit bin Süleyman'dır (Uzunçarşılı 1984: 236).

Oyma ve kabartma işçiliğinde ahşap satırlar düz veya yuvarlaktır. Yuvarlak satırlı derin oymalar daha yaygın olmakla birlikte bu işçilik özellikle kitabelerde, yazı bordürlerinde, bitkisel desenlerde kullanılmıştır. Aydınoğulları Beyliği'nde Birgi Ulu Cami (1312), pencere kanatlarının her pencerede ayrı bir kompozisyon oluşturması özelliğiyle, devrinin en başarılı örneklerinden biri sayılmaktadır (Öney 1989: 34).

1.1.5.2.Çini sanatı

Anadolu Beyliklerinde önemli görülen bir başka sanat da çini sanatıdır. XIV. yüzyılda mimaride Selçuklu geleneği devam etmektedir. Ancak Beylikler Dönemi çini sanatının, Selçuklu ve Osmanlı devri ile kıyaslandığında daha basit kaldığı görülür (Öney 1989: 35).

Beylikler devrinde çini malzeme daha çok cami, mescit, medrese, türbe gibi dini mimaride kullanılmıştır. Özellikle Eşrefoğlu, Aydınoğlu, Karamanoğlu, Germiyanoğlu, Eretnaoğlu ve Osmanoğlu Beyliği'nin eserlerinde çiniye rastlanmaktadır (Öney 1989: 36).

Aydınoğulları Beyliği'nde, Aydınoğlu Mehmed Bey Cami'nin minberi çini sanatına örnekse de Karamanoğulları ile Eşrefoğulları'nda bulunan çinilere nazaran daha basit kalmaktadır (Uzunçarşılı 1984: 236).

1.1.5.3.Mermer sanatı

Ayasulug ve çevresinde mermerin bol olmasından dolayı, buralardaki yapılarda mermerin daha çok kullanıldığını söyleyebiliriz. Özellikle de Ayasulug'da bulunan İsa Bey Cami buna en güzel örnektir (Uzunçarşılı 1984: 236).

İKİNCİ BÖLÜM

AYDINOĞULLARI BEYLİĞİ'NDE İLİM ADAMLARI VE ESERLERİ

XIV. asır Anadolu'sunda Türkçe, gerek sosyal gerek siyasi hayatta ön plana çıkmış ve Anadolu beylerinin öncülüğünde, Anadolu'da yerleşerek gelişmeye başlamıştır. Anadolu Beylikleri'nin Türkçeye büyük hizmetleri vardır. Eski ve milli devlet geleneğine uyan Anadolu Beylikleri'nin başında bulunan beyler hem ilim ve sanat adamlarına büyük saygı göstermişler hem de onları himaye etmişlerdir. Rekabet halinde olan beylikler arasında, bir beyliğin üstün olması için ilim ve sanat adamlarının fazlalığının ve onlara verilen değer büyük önemi vardır. Anadolu Beylikleri kurulmadan önce bölgede hüküm süren Selçuklu hükümdarları konjonktür gereği İran dili ve edebiyatına önem verirlerken, Anadolu Beylikleri'nin hükümdarları ise Türk diline büyük önem vermişlerdir (Yavuz 2003: 93). Anadolu beylerinin Arapça ve Farsça yazılmış birçok eseri Türkçeye tercüme ettirmeleri de bunun önemli bir kanıtıdır. Beyliklerin Türkçeye verdikleri önemin, Türkçenin XIV. yüzyılda ilim ve sanat dili olarak kullanılmasına katkısı büyük olmuştur (Türkyay 1999: 15).

Arapça ve Farsça bilmeyen Anadolu beyleri, çevrelerinde toplayıp korudukları ilim ve sanat adamlarını Türkçe eserler vermeye ve tercüme -özellikle Farsçadan tercüme (Mengi 1999: 76)- yapmaya teşvik ederek hem kendilerinin hem de Anadolu halkının yararlanmasını istemişlerdir. İlmi eserlerin yanı sıra mensur ve manzum çeşitli edebi eserler kaleme alınmıştır. Özellikle anlatılan kahramanlık hikâyeleri ile beylerin tanınmasına, ünlerinin yayılmasına ve fetih duygularının güçlenmesine vesile olunmuştur (Uzunçarşılı 1988: 210).

Aydinoğulları Beyliği Dönemi'nde yaşayan ve bu dönemde eserler yazan birçok ilim adamı ve sanatkâr vardır. Aydınoğlu Mehmet Bey'den başlayarak Aydınoğulları Beyliği'nin başına geçen hükümdarlar ilim adamlarına ve sanatkârlara büyük destek vermişler ve onların her türlü ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılamaya çalışmışlardır. Bu sebeptendir ki Aydınoğulları Beyliği'ni ziyarete gelen bazı ilim adamları ve sanatkârlar, burada ilim adamlarına ve sanatkârlara verilen itibarı görmüş ve Aydınoğulları Beyliği'nde yaşamaya başlamıştır.

İbn Battuta, Aydınoğlu Mehmed Bey'den söz ederken onun cömert, erdemli, asil ve dönemin hükümdarları arasında öne çıkmış olduğunu söyler. Aydınoğlu Mehmed Bey'in müderris Muhyiddin ile İbn Battuta'yı ayağa kalkarak selamlaması, müderrisi sağına oturtması; başka bir gün müderrisi baş köşede oturtup hükümdarın onun sağına oturması; başka bir gün de hükümdarın, sarayın salonunda kendisi için kurulmuş olan yüksekçe bir peykeye değil de müderrisi sağ tarafına, kadıyı da onun yanına oturtarak onlarla birlikte sedire oturması ve hafızları da sedirin sağ tarafına oturtması ve yanından ayırmaması ilim adamlarına verdiği önemin açık bir ifadesidir (İbn Battuta 2010: 420-421-422).

Aydınoğulları Beyliği'nin beyleri sadece Müslüman ilim adamları değil, Müslüman olmayan ilim adamlarını da himaye etmişler ve onlara büyük bir hoşgörü göstermişlerdir. Buna verilebilecek en güzel örneklerden biri de Aydınoğlu İsa Bey'in, o dönemde Bizans'tan kaçarak kendisine sığınan ünlü Bizans tarihçisi Dukas'ın âlim olan babasını himaye etmesi ve ona iyi muamele etmesidir (Dukas 1956: 12).

Ayrıntılarıyla bahsedeceğimiz ilim adamları ile onların yazdıkları ve tercüme ettikleri eserlerden kısaca bahsetmek gerekirse;

Anadolu'da yazılan ilk *Hüsrev ü Şirin* adlı mesnevi, Fahrî tarafından Aydınoğlu İsa Bey adına yazılmıştır.

Sa'lebî'nin Aydınoğlu Mehmed Bey döneminde yazdığı peygamberler tarihine ait olan *Ârâyisü'l-Mecâlis* adlı eser, Arapçadan Türkçeye tercüme edilerek Mehmed Bey'e ithaf edilmiştir (Uzunçarşılı 1988: 105).

Hekim Bereket'in *Tuhfe-i Mubârizî* adlı tıp kitabı ve Farsça yazılan *Tezkiretü'l-Evliyâ* adlı eser Mehmed Bey adına Türkçeye çevrilmiştir (Yavuz 2013: 15).

Kul Mesud, Aydınoğlu Umur Bey adına Beydeba'nın önemli eseri olan *Kelile ve Dimne* adlı öğretici hayvan hikâyelerinden oluşan eseri, Farsçadan Türkçeye tercüme etmiştir (Mengi 2008: 98).

Mesud bin Ahmed tarafından *Süheyl ü Nevbahâr* adlı manzume, Umur Bey adına Farsçadan Türkçeye tercüme edilmiştir (Şeker 2005: 139).

Tıbbıa dair yazılan “*Cami’ı Müfredâtu edviye ve’l-Ağziye*” adlı eser, Umur Bey döneminde, Umur Bey’in isteğiyle Türkçeye çevrilmiştir (Yurdakök 2004: 233).

Tutmacı, Aydınöğlü Umur Bey adına tıbbın önemli bir dalı olan sağlıklı beslenme ile ilgili *Tabiât-nâme* adlı mesneviyi yazmıştır (Şentürk-Kartal 2005: 149-150).

Tıp âlimi olan Hacı Paşa’nın yetişmesinde ve tıp mesleğini geliştirmesinde, Aydınöğülleri Beyliğı’nde ilim erbabı olarak görülen İsa Bey’in desteğinin ve teşviklerinin önemi çok büyüktür. Hacı Paşa, Aydınöğlü İsa Bey’e “*Şehu Tavâli’i’l-Envâr*” (Köker 1986:19), “*Şifâ’ü’l-Eskâm ve Devâü’l-Alâm*” (Uzunçarşılı 1988: 113) ve “*Mesalikü’l-kelem fi Mesail’i’l-kelem*” (Ünver 1960: 449) adlı eserleri ithaf etmiştir. Ünlü tıp âlimi Hacı Paşa, Aydınöğülleri Beyliğı’nde bulunduğı süre içerisinde yedi tane eser yazmıştır.

Asıl ismi Tâceddîn İbrahim olan Ahmedî, 1360 yılında Anadolu’ya döndükten sonra Aydınöğülleri Beyliğı’nin olduğı bölgede yaşamış ve Aydınöğlü İsa Bey¹e intisap etmiştir. İsa Bey’in oğlu Musa² Bey’e hocalık yapmış ve Musa Bey için *Mirkâtü’l-Edeb*, *Mîzânü’l-Edeb* ve *Mi’yârü’l-Edeb* adlı eserleri yazmıştır (Yavuz 2013: 45).

Bu dönemde Aydınöğülleri Beyliğı’nin kuruluş döneminde yaşamış olan İbn Melek’in de ilim adamları arasında önemi çok büyüktür. Hanefi fakihlerinden olan İbn Melek, çeşitli ilim dallarında bilgi sahibi olmakla birlikte, Aydınöğülleri Beyliğı’nde birçok eser yazmıştır.

¹ Bazı kaynaklarda *Ayas Bey* olarak geçmektedir.

² Bazı kaynaklarda *Hamza Bey* olarak geçmektedir.

2.1. AYDINOĞULLARI BEYLİĞİ DÖNEMİNDE YETİŞEN ÂLİMLER

2.1.1. HACI PAŞA (ö. 827/1424 ?)

Türk-İslam âleminin en büyük âlim ve tabiplerinden olan Hacı Paşa'nın hayatı hakkında kesin bilgilere sahip değiliz. Asıl ismi Celâleddin Hızır b. Hoca Ali olan Hacı Paşa'nın aslen Karamanoğulları'nın idaresi altında bulunan Konya'da, 740/1339 yılından sonra doğduğu tahmin edilmektedir. Bazı kaynaklara göre ise doğum tarihi 1335 olarak gösterilmektedir. Babasının adı Ali, dedesinin adının ise Hattab olduğu belirtilmektedir. İlk medrese tahsilini Konya'da tamamlayan Hacı Paşa, ilim tahsili için o dönemin önemli ilim merkezi olan Mısır'ın Kahire şehrine gitmiştir. 1370 yılında Kahire'de Şeyhun Medresesi'nde şeri (dini) ilimler derslerini almıştır. Şeyhun Medresesi'nde Teâlim ve Feride isimli eserlerini Arapça yazmıştır (Köker 1986: 17). Arapçasının Mısır'da eser yazacak kadar çok geliştiğini söylemek mümkündür. Mısır'da önemli ilim adamlarından olan Mübarek Şah-ı Mantiki'den mantık ilmi hakkında dersler almış (Bursalı Mehmed Tahir 1975: 209), ardından Kahire'de bulunan Şeyhûniyye Medresesi'nde dönemin ünlü Hanefî fakih Ekmeleddin el-Bâbertî'den³ (ö. 786/1384) dini ve akli ilimler üzerine dersler almış ve ince zekası ve çalışkanlığından dolayı hocasının takdirini kazanmıştır (Akpınar 1996: 492-496; Göde 1986: 15).

Hacı Paşa'nın Kahire'de başarılı bir ilim adamı olmasıyla ünü Anadolu'ya kadar yayılmış, birçok kişi Hacı Paşa'dan ders almak için Mısır'a gelmiş ve burada etrafında bir grup oluşmuştur. Hacı Paşa'nın etrafındakiler Rum ülkesinden Şair Ahmedî, Molla Fenarî, Bedreddin Simavî ve Müeyyed b. Abdülmü'min gibi isimlerdir. Ayrıca XIV. asırda, Asyalı büyük İslam mütefekkeri Seyyid Şerif el-Curcânî, Hacı Paşa'nın etrafında olan âlimlerden biridir ve Hacı Paşa'nın dehasına ve faziletine olan hayranlığını yazmıştır (Balivet 2000: 41; Akpınar 1996: 493; Köker 1986: 18).

³ Bâbertî hakkında daha fazla bilgi için bak. Aytekin 1991: 377-388.

Hacı Paşa, Kahire’de öğrenciliği sırasında yakalandığı ağır bir hastalıktan sonra, dini ilimlerin yanı sıra tıp kitapları da okumaya başlamış ve tıp ilmi ile bu vesileyle meşgul olmuştur (Mecdi Mehmed Efendi 1989: 74). Tıp alanında kendisini geliştiren Hacı Paşa, Cemâleddin İbnü’ş-Şevbekî gibi hekimlerden dersler alarak bu konudaki tecrübesini arttırmış ve “el-Melikü’l-Mansûr Kalavun Bîmâristân” hastanesinde hekimlik yapmaya başlamıştır (Akpınar 1996: 493). Tıp sahasındaki uzmanlığını 771/1370’te yazmış olduğu iki kitapla kanıtladıktan sonra Mansûriye Kalavun Hastanesi’nde⁴ başhekimlik de yapmıştır (Adıvar 1991: 20; Akpınar 1996: 493).

Hacı Paşa’nın yetişmesinde ve tıp mesleğini geliştirmesinde, Aydınogulları Beyliği’nde ilim erbabı olarak görülen İsa Bey’in desteğinin ve teşviklerinin önemi çok büyüktür. Âlim bir devlet adamı olan İsa Bey zamanında fikri faaliyet çok gelişmiştir. İsa Bey din ve mezhep farkı gözetmeksizin tüm ilim erbabını korumuş ve gözetmiştir (Göde 1986: 14). Hacı Paşa, Aydınoglu İsa Bey’den aldığı teklif üzerine Mısır’daki işinden istifa ederek Anadolu’ya gelmiştir. Bu bilgiye, Hacı Paşa’nın Aydınoglu İsa Bey’e ithaf ettiği “*Şerhu Tavâli’i’l-envâr*” ve “*Şifâ’ü’l-eskâm*” adlı eserlerinin mukaddime kısmından ulaşılmaktadır (Akpınar 1996: 493).

Aydınoglu Mehmed Bey (ö. 1334) ve Aydınoglu İsa Bey (1360-1390) döneminde en önemli görevlerde bulunan Hacı Paşa, maddi yönden hiçbir sıkıntı çekmemiş, refah içinde yaşamış ve Aydınogulları’ndan itibar görmüştür (Ünver 1953: 7). Aydın iline geldikten sonra İsa Bey tarafından Ayasulug kadılığına getirilmiştir (Ünver 1953: 3). Kemal Göde’ye göre ise Ayasulug’da kadılık yaptığı öne sürülen Hacı Paşa hakkında, tarihlerde böyle bir kayda rastlanmamaktadır. Hacı Paşa, kadılık görevinin yanı sıra Ayasulug ve Birgi’de medrese hocalığı, sarayda da hekimlik yapmıştır. Aydınogulları Beyliği’nde yaptığı görevlerle büyük saygınlık uyandıran Hacı Paşa, hem halk hem de devlet erkânı tarafından sevilip sayılmıştır (Akpınar 1996: 493). Asıl adı Celâleddin Hızır olan Hacı Paşa’ya, *Hacı Paşa* ismini Aydınogulları bir sevgi ve saygı ifadesi olarak vermişlerdir (Ünver 1953: 4).

⁴ Mansuriye Kalavun Hastanesi hakkında bilgi için bkz. Erdoğan 1986: 21-24.

Hacı Paşa, Arapça ile dini, Arapça ve Türkçe ile de tıbbi eserler yazmıştır. Sinan Paşa başta olmak üzere birçok öğrenci yetiştirmiş ve Türk tıbbına çok önemli hizmetlerde bulunmuştur. Hacı Paşa tıp ilmindeki çalışmalarında kendine Calinos ve İbn Sina'yı rehber edinmiş ve çalışmalarına kendisine ait olan müşahedeleri de ilave etmiştir.

Aydınoğulları Beyliği'nde bulunduğu süre içerisinde yedi tane eser yazan Hacı Paşa, eserlerinde "Aydinî" mahlasını kullandığından dolayı onun Aydınlı olduğu sanılmıştır (Akpınar 1996: 493; Bursalı Mehmed Tahir 1975: 209). Ancak son kitabı "*Mecma'u'l-envâr fî Cemî'i'l-esrâr*" adlı Kur'ân tefsirinin ön sözünde kendisini "el-Konevî" olarak tanıtmaması ve "*Şifâ'ül-eskam*" adlı eserinde adının "Hızır bin Ali'ül-Hattab el-Maruf bi Hacı Paşa Konyavî" olarak zikredilmesinden dolayı onun aslen Konyalı olduğu görüşü kuvvetle muhtemeldir (Göde 1986: 14). Hacı Paşa, en önemli eseri olan tefsirini II. Murad tahta çıktıktan sonra yazmaya başlamış ve ona ithaf etmiştir (Akpınar 1996: 493-494).

Anadolu'nun İbni Sina'sı olarak kabul edilen ve birçok öğrenci yetiştiren Hacı Paşa'nın eserleri, hem kendi öğrencilerine hem de kendinden sonra yetişen ilim adamlarına önemli kaynak oluşturmuştur (Ünver 1938: 166).

İsa Bey'in ölümünden sonra ortaya çıkan karışıklıklar nedeniyle 800/1398 tarihinde Ayasulug'u terk ederek Konya'ya giden Hacı Paşa'nın hayatının burada geçen dönemi ile ilgili fazla bilgi yoktur. Daha sonra çok sevdiği ilim beldesi olan Birgi'ye geri dönen Hacı Paşa burada vefat etmiştir (Akpınar 1996: 494). Mezarı Birgi-Hıdırlık mevkiinde bulunan Hacı Paşa'nın, ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte yapılan araştırmalar neticesinde 827/1424 yılı civarında vefat ettiği tahmin edilmektedir (Ünver 1953: 31).

Anadolu'nun İbni Sina'sı olarak bilinen ve çok yönlü bir Türk-İslam âlimi sıfatıyla bizlere yol gösteren, zamanının en büyük bilim adamlarından biri olan Hacı Paşa'nın vefatından yüzyıllar sonra bile onun kitapları okutulmuş ve uygulanmıştır (Köker 1986: 18; Göde 1986: 16).

Konyalı Hekim Hacı Paşa'nın Eserleri :

Tıp ilmindeki başarısı ve daha çok bu alanda yazdığı eserlerle anılan Hacı Paşa, tıp ilminin yanı sıra tefsir, kelam ve mantık alanlarında da eserler yazmıştır. Hacı Paşa'nın var olan Türkçe eserleri, yazdığı Arapça eserlerin özeti mahiyetindedir (Önler 1990: 4-5).

I. Şeri Olanlar:

a. Mecma'ü'l-envâr fi cem'il-esrâr: Tefsir olarak iki cilt halinde yazılan bu eserin dili Arapçadır. 1421 yılında II. Murad'ın hükümdarlığının ilk yıllarında yazılmıştır. Bu eserin I. cildi Veliyyüddin Carullah kütüphanesinde bulunmaktadır. (Köker 1986: 19).

Hacı Paşa'nın en büyük çalışması olarak kabul gören bu eser Kur'ân-ı Kerîm'in geniş bir tefsiridir. Eser, ilim ve ilim adamlarının önemine dair bir dibace ile başlamakta, ardından tefsir bölümüne geçmektedir. Veliyyüddin Carullah Efendi Kütüphanesi'nde 94 numarada kayıtlıdır. İki cildi 418 varak olup 836 sayfadır. Okunaklı bir nesih ile yazılan bu eserde ayetler sürhile, tefsiri ise mürekkeple yazılmıştır (Ünver 1953: 63-65).

b. Mesalikü'l-kelam fi Mesail'i'l-kelam: Aydınöğlü İsa Bey adına telif edilen bu eser, Kadı Beyzavi'nin "*Tevali'ü'l-envar*" adlı eserinin şerhidir (Köker 1986: 19).

c. Metâli'ü'l-Envâr şerhine haşiye: Kadı Sıraceddin tarafından yazılan bu metinde hikmet ve mantıktan söz edilir. Şerhi ise Allame Şeyh Razî'ye aittir. Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi, 1302 numarada kayıtlı bir nüshası bulunmaktadır (Köker 1986: 19).

II. Tıbbi Olanlar:

a. Arapça Eserler:

i. Şifâ'ü'l-eskam ve Devâ'ü'l-alam: 1380 yılında Aydınöğlü İsa Bey'in daveti ile Ayasulug'a giden Hacı Paşa, bu eseri Aydınöğlü İsa Bey adına burada yazmıştır. Hacı Paşa bu eserin ön sözünde, İsa Bey'in hem ilim adamı hem de ilim adamlarını koruyan bir bey olduğunu belirtmiştir (Akın 1968: 62).

Bu kitap *Şifa-ü Hacı Paşa* veya *Kanun-u Hacı Paşa* isimleri ile de anılır. Kitap; Tıp, Gıdalar- yiyecek ve içecekler, Hastalıkların Etiyolojisi ve Belirtileri, İlaçlar-Genel Hastalıklar olmak üzere dört bölümden oluşur. Bu eser için Hacı Paşa'nın talebesi Sinan Paşa, "Ariflerin göğsünün kitabıdır." demiştir. Bu eser ile birlikte Hacı Paşa hem Kanun-u Hacı Paşa adını hem de Anadolu'nun "İbni Sina"sı ünvanını almıştır (Köker 1986: 18-19).

Hacı Paşa'nın Aydın İli'nde yazdığı ve tıp alanında en önemli eser olan bu kitap, Anadolu'da Türk hekimleri arasında büyük ün yapmıştır (Ünver 1953: 41-42). 782 yılının Ramazan ayının sonunda (1380) Ayasulug'da tamamlanan bu eser, Hacı Paşa'nın Kahire'de çalışmaları sırasında tıp literatürünü gözden geçirerek oluşturduğu kendi bilgilerine, hocalarından da öğrendiği bilgi ve tecrübeleri de eklemesiyle yazılmıştır (Adivar 1991: 22; Akpınar 1996: 494).

Hacı Paşa'nın talebesi Sinan Paşa bu eseri; İbni Sina'nın "*Kanun*", Ebubekir Râzî'nin "*Elhâvi*", Ebu İbrahim Cürçânî'nin "*Zahirei Harezmsahiye*" ve İbni Sina'nın hocası Ebülhasan bin Nuhül Kamerî'nin "*Gûna ve Mûna*" eserleriyle aynı kıymette tutmaktadır (Ünver 1953: 41).

Bu eser dört makaleden oluşmaktadır. Birinci makalede teorik ve pratik tıp bilgileri; ikinci makalede gıdalar, şerbetler, basit ve birleşik ilaçlar hakkındaki bilgileri; üçüncü makalede baştan ayağa kadar bütün uzuvlara ait olan hastalıkların sebepleri, belirtileri ve ilaçları hakkındaki bilgiler; dördüncü ve son makalede ise yalnız bir uzva ait olmayan, tüm bedene şamil olan hastalıkların sebepleri, belirtileri ve tedavileri hakkındaki bilgileri içermektedir (Ünver 1953: 46).

Hacı Paşa'nın en mühim eserlerinden biri olan ve 420 varaktan (840 sayfa) oluşan bu eserin dili Arapçadır. El yazısıyla yazılmış nüshası Topkapı Sarayı'nda III. Ahmed Kütüphanesi'nde (N.2070) mevcuttur. Eserin İstanbul'da, Mısır'da ve Hindistan'da birçok nüshası bulunmaktadır (Ünver 1953: 41).

ii. El-Kümmiyyül-Celal: 1397-1398 yıllarında Ayasulug'da kadı iken *Şifa'ü'l-enskâm*'dan yazmıştır.

iii. Kitab'e't-te'a'lim (et-Te'âlîm fi 'İlm'it-tıb): Hacı Paşa, ilk çalışması olan bu eseri Kahire'de telif etmiş ve 771/1370 yılında Emîr es-Said-i Şehîd'in

“Şeyhuniyye Medresesi”nde tamamlamıştır (Adıvar 1991: 20). Eserin metin dili Arapçadır.

Tıbbın esaslarından, ilaçlardan, yiyecek ve içeceklerden, hastalıklardan ve tedavi yöntemlerinden bahseden bu eser, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümün ilk kısmı teorik, ikinci kısmı ise pratik tıp bilgilerinden oluşur. İkinci bölümün ilk kısmında yiyecek ve içeceklerden, ikinci kısmında ise basit ve birleşik ilaçlardan söz edilir. Eserin üçüncü bölümünde vücuttaki organların hastalıkları ve bu hastalıkların belirtileri, sebepleri ve tedavi yöntemleri anlatılır. Eserin son bölümü olan dördüncü bölümde ise belli bir organa has olmayan hastalıkların sebepleri, alametleri ve tedavi yöntemlerinden söz edilir (Ünver 1953: 52-53).

Eserin önsözünde bu eseri yazarken tıp ilmine münhasır olmuş, tıp ilminin önde gelen isimleri Hipokrat, Calinus, İbn Sinâ, Necibüddîn es-Semerkindî ve Eb’ül-Hazm el-Karşî’nin eserlerinden yararlanmıştı. Bunun yanı sıra bu esere hocalarının ve kendisinin de bilgi ve tecrübelerini eklemiştir (Ünver 1953: 52; Akpınar 1996: 494).

Bu eser Hacı Paşa’nın Şifa’sına muhteviyatıyla benzemektedir. Esere “Vasiyye” ünvanı ile bir kısım daha eklenmiştir. Hacı Paşa, burada hekimlerin kıyafetinin intizamından ve hastaya nasıl davranmaları gerektiğinden bahsetmiştir (Adıvar 1991: 20; Ünver 1953: 53).

Eserin Hacı Paşa’nın kendi el yazısıyla yazmış olduğu müellif nüsha yine kendi el yazısıyla yazmış olduğu “*Kitâb-ül-Feride*” ile birlikte ciltlenmiş halde Süleymaniye umumi kütüphanesinde Yenicami Turhanvalde kısmında N.258’de bulunmaktadır. Diğer nüsha ise Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi’nde (III. Ahmed, nr.1947) bulunmaktadır (Ünver 1953: 52-53).

iv. Kitabü’l-feride: Kahire’de Şeyhun Medresesi’nde iken yazılan “Kitabü’t-te’a’lim”in hülasasıdır. Tıp hakkında pratik bilgiler içermektedir (Adıvar 1991: 21). Dili Arapça olan ve üç bölümden oluşan bu eserin birinci bölümünde ilmi tıbbın külliyatından, ikinci bölümünde gıdalardan ve ilaçların özelliklerinden, üçüncü bölümde ise hastalıkların sebeplerinden, belirtilerinden ve tedavilerinden bahsedilmektedir (Ünver 1953: 53-54; Akpınar 1996: 494).

Kitâb-üt-Teâlim ile ciltli olan ve el yazısıyla yazılan bu eser, Süleymaniye Umumi Kütüphanesi'nde Yenicami Turhanvalde kısmında N.258'de bulunmaktadır (Ünver 1953: 53).

b. Türkçe Eserler:

i. Müntehâb-ı Şifâ b. Teshilü's-Şifa: *Şifâü'l-eskâm*'ın kısaltılmış ve sadeleştirilmiş şekli olan bu eserin, 1444 yılında yazılan bir nüshası *Kitab'ül Sultaniyye* adını alır ve bir nüshası da Raşit Efendi Kütüphanesi, 308 numarada kayıtlıdır. *Şifa* ve *Kitabü't-te'âlim* kitaplarının esasıdır. Diğer eserleri aynı konunun işlenmesinden ibarettir.

ii. Teshilü's-Şifâ

III. İsimsiz Olan Ve Ona Atfedilen Eserler:

a. Arapça Olanlar: Kırk altı sayfalık bir eser olan *Usûlü Hamse*, 1386 tarihinde Konyalı Süleyman tarafından derlenmiştir. Hıfzissihha, mizacın ıslahı, hastalıklar ve tedavilerden bahseden bu kitap Manisa Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Köker 1986: 19).

b. Türkçe Olanlar:

i. Bevasır: Kilisli Rıfat tarafından bulunmuştur.

ii. İhtilaçname: 1408'de yazılan bu eserde çeşitli uzuvların seğirmeleri ve anlamlarını bildirir. Eser, Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver tarafından bulunmuştur.

2.1.2. HEKİM BEREKET

Aydınoğlu Mehmet Bey zamanında Aydın'a göç eden ve burada yaşayan Hekim Bereket'in hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Anadolu'da ilk Türkçe yazılmış tıbbi eser olan *Tuhfe-i Mubârizî*'nin yazarıdır (Adıvar 1991: 21; Şehsuvaroğlu 1984: 27).

Hekim Bereket, *Tuhfe-i Mubârizî*' (Karşılıklı Tartışmaya Hediye) adlı eserini yazarken İbni Sina'nın *Kanun* adlı eserini esas almış ve eseri ilk Arapça olarak yazmıştır. Hekim Bereket, Arapça *Lübabü'n-Nühab* adıyla yazdığı bu eseri, önce

Arapçadan Farsçaya, sonra da Türkçeye tercüme etmiş ve Aydınoğlu Mehmed Bey'e ithaf etmiştir (Koman 1955: 689-719; Yurdakök 2004: 233).

Hayatı hakkında fazla bilgi sahibi olmadığımız Hekim Bereket'in *Hulâsa* (Şehsuvaroğlu 1984: 29) ve yazarı tam olarak bilinmeyen *Tabi'atname* adlı iki eseri daha vardır. Bu eserler, *Tuhfe-i Mubârizi*'nin Konya'da ve Paris'te bulunan nüshalarında, *Tuhfe-i Mubârizi* ile birlikte ciltlenmiş halde bulunmaktadır (Yurdakök 2004: 233).

Tuhfe-i Mubârizi, altmış varak (yaprak) olup dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde “Tabiat İşleri” (Tabiat durumu: Tenin dört unsuru, dokuz mizaç, dört hilt, altı organ ve diğer organlar, üç kuvvet ve bunlarla meydana gelen işler, üç türlü can; tabiatla ilgili olan şeyler: İnsan teninin renkleri, zayıflık ve şişmanlık, dört türlü yaş, erkek ve kadın arasındaki fark), ikinci bölümde “Tabiat Dışındaki İşler” (hastalık türleri, üç türlü sıtma, şişler ve yaradılışları, hastalıkla ilgili olan şeyler, hastalığın sebepleri, hastalık belirtileri, hiltların galip olmasının belirtileri, damar-nabız tutmak, idrarın durumu ve şişeye almak- gözle muayene etmek), üçüncü bölümde “Sağlığı Korumak” (sağlığın kısımları, hava durumları, yemek ve içmek, istifrağ- kusma ve hukne- lavman, yürümek, hareket etmek ve sakin olmak, uyku ve uyanıklık, kızmak ve sevinmek, hastalıkları haber veren belirtiler), dördüncü bölümde “Tedavi Etmek” (tedavinin kısımları, istifrağ ve şartları, kusmak, kan almak, hukne yapmak, hacamet yapmak- kan almak, döğünlemek ve dağlamak, tek başına kullanılan ilaçlar, otların kuvveti ve yaradılışı, ilaçların karıştırılması, karışık ilaçların türleri) konuları anlatılmıştır (Yurdakök 2004: 233-234).

Tuhfe-i Mübârizi'nin bilinen iki nüshası vardır. Bunlardan biri Konya'da İzzet Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi'nde (n. 12049), diğeri ise Paris'te Paris Bibliotheque Nationale'de (n. 171) bulunmaktadır (Yurdakök 2004: 233; Şehsuvaroğlu 1984: 29).

2.1.3. İBN MELEK (ö. 821/1418'den sonra)

Daha çok İbn Melek veya Ferište ya da Ferišteoğlu lakaplarıyla bilinen İbn Melek'in asıl adı İzzüddin Abdülatif b. Abdülaziz b. Emînüddîn er-Rûmî el-Hanefî'dir. İbn Melek, Aydınogulları'nın kuruluş döneminde yaşamış bir ilim adamıdır ve birçok ilim dalına da hâkim olmakla birlikte özellikle şeri ilimlerde münazaracı bir üsluba sahip olmasıyla ön plana çıkmaktadır (Şeker 2005: 140; Baktır 1990: 48). Eserleri üzerinde çalışanlar onun araştırmacı ve sorgulayıcı özelliklere sahip olduğunu belirtmektedirler (Şener 1994: 43).

Ünlü seyyah İbn Battuta, Kadı İbn Melek'ten seyahatnamesinde bahsetmiştir. Battuta, İbn Melek'le tanıştıktan sonra onun dindar ve fazilet sahibi biri olduğunu söyler. Onun medreseye gelmesiyle, müderrisin İbn Melek'i karşılaması ve sağ tarafına oturtmasına değinir. İbn Battuta'nın Kadı İbn Melek hakkındaki görüşleri şu şekildedir; temiz ahlâklı, saf, erdemli ve temiz tabiatlıdır. Hatta melek anlamına gelen "Feriştâ" ünvanını hak ettiğini de belirtir (İbn Battuta 2010: 419).

Aydınogulları Beyliği'nin en güçlü zamanlarında yaşayan İbn Melek'in nerede doğduğu, tahsili ve hocaları hakkında fazla bir bilgi yoktur. Birgi kadısı olan ve Meşârik şerhinde "*şeyhim*" olarak bahsettiği babasından ders aldığı ve ilmiyeye mensup bir aileden geldiği tahmin edilmektedir (Baktır 1994: 34). Mustafa Baktır, Seyyid Bey'e göre, İbn Melek'in aslen Türkistanlı olduğunu ve babasının da Aydınogulları'nın daveti üzerine Anadolu'ya gelerek buraya yerleştiğini; Evliya Çelebi'ye göre ise onun Manisa'da bulunan Saruhan Medresesi'nde öğrenim gördüğünü ve orada halkın ziyaret ettiği küçük bir odada kaldığını belirttiklerinden söz etmektedir (Baktır 1999: 175).

İbn Melek'in, Aydınogulları'nın daveti üzerine babasıyla birlikte Birgi'ye geldiği ve buraya yerleşerek ilimle meşgul olduğu düşünülmektedir. Hayatının ilk yıllarını Birgi'de, daha sonraki yıllarını ise Birgi'den sonra Aydınogulları Beyliği'nin kültürel ve ilmi hayat bakımından ikinci önemli merkezi olan Tire'de geçirmiştir (Baktır 1999: 175).

Aydınoglu Mehmed Bey'in Tire'de yaptırdığı medresede, İbn Melek uzun yıllar ders vermiştir. Bu nedenle de Tire'deki bu medrese onun adıyla anılmaktadır.

Ayrıca, İbn Melek'in, Mehmed Bey'in oğullarının yetiştirilmesinde büyük emeği geçmiştir. Mehmed Bey'in oğullarından İsa Bey'e, Selim Bey'e ve Hızır Bey'e hocalık yapmıştır (Baktır 1994: 34). Özellikle İsa Bey'in yirmi beş yıl boyunca babası Mehmed Bey'in yanında kaldığı düşünülürse, İbn Melek'in rahle-i tedrisinde bulunmuş olma ihtimali yüksektir. İbn Melek, kendi adıyla anılan medresede birçok öğrenci yetiştirmiş ve çok değerli eserler yazmıştır (Şeker 2005: 141).

Hanefi fakihi olan İbn Melek, birçok ilim dalında bilgi sahibi olmakla birlikte özellikle şeri ilimlerde ihtisas sahibi olmuştur. İlim dalları arasında en çok fıkıh, fıkıh usulü ve hadis dallarında ün kazanmıştır (Muhtar 1994: 14).

Timur'un Ankara Savaşı sonrasında Tire'ye gelirken yanında getirdiği dönemin ünlü âlimi Seyyid Şerîf el-Curcânî ile görüşen İbn Melek, geniş bilgi birikimi ve kültürüyle Curcânî'nin takdirini ve hayranlığını kazanmıştır (Baktır 1999: 175).

İbn Melek, ilimle uğraşmasının yanı sıra çeşitli vakıflar kurmuş ve Tire'de bir bedesten yaptırmıştır. İbn Melek'in Hurufiliğe ait eserleriyle bilinen Abdülmecid Ferišteoğlu isimli bir kardeşi olduğu ve yine İbn Melek lakabı ile anılan ve çeşitli eserleri bulunan Muhammed isminde bir oğlunun olduğu söylenmektedir (Baktır 1999: 175).

Aydınoğulları Beyliği'nin Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra da ilim hayatına Osmanlı idaresi altında devam eden İbn Melek'in ölüm tarihi de ihtilaflıdır (Baktır 1990: 49). İbn Melek'in babası ve oğlu da İbn Melek lakabı ile anıldıklarından dolayı elde var olan bilgiler birbirine karışmaktadır (Baktır 1994: 34). Ancak, Tire'deki Necip Paşa Kütüphanesi'nde bulunan, İbn Melek'in "*Şerhu Menâri'l-Envâr*" isimli eserinin 821/1418 yılında yazılmış olmasından, onun bu tarihten sonra vefat ettiği anlaşılmaktadır (Baktır 1999: 175).

İbn Melek'in Eserleri:

1. Şerhu Menâri'l-Envâr: İbn Melek tarafından şerh edilen *Şerhu Menâri'l-envâr*'ın müellifi, mücdehid olduğu bilinen Hanefi fakih Ebu'l-Berekât Abdullah b.Ahmed Hafizüddîn en-Nesefî'dir (ö. 710/1310) (Muhtar 1993: 18). Müellif şerh ettiği "*Keşfu'l-Esrâr fî Şerhi'l-Menâr*" adlı eserinde Pezdevi (ö.

482/1089) ve Serahsî (ö. 490/1096)'nin usullerini birleştirmiş ve Pezdevî'nin tertibini esas almıştır (Baktır 1990: 61).

Metin oldukça muhtasar olmasına rağmen çok meşhur olmuş ve birçok kişi tarafından şerhi yapılmıştır. Bu eserin yapılan şerhleri arasında en meşhurlarından biri de İbn Melek'e ait olan şerhtir. Muhtasar olan bu esere, İbn Melek'in ayrı katkıları olmuştur. Böylece şerhini yaptığı bu esere tariflerin dışında telif eser hüviyeti kazandırmıştır. Bununla birlikte müellifin kendisi de bu eseri yeniden şerh etme ihtiyacı duymuştur (Baktır 1990: 61).

Birçok kere basılan bu şerh üzerine haşiyeler de yapılmıştır. Bunlardan bazıları; Şerafeddin Yahya bin Karaca er-Ruhavî, Azmizâde Mustafa Hâletî, Radyüddîn İbnü'l-Hanbelî, Kâsım bin Kutluboğa ve Koca Hüsam Hamâdî'ye ait olanlardır (Baktır 1999: 175; Şener 1994: 45).

Eserde Hanefî'lerin yanı sıra Şâfiî (Gazalî (ö. 505/1111), Fahrüddin Razî (ö. 606/1209) ve Mâlikî (İbn Hâcib (ö. 646/1248)) usulcülerinin de görüşlerine yer vermiştir. Ayrıca yer yer Neseî de eleştirilmiştir (Baktır 1999: 175). İbn Melek Menâr Şerhi'nde birçok kaynaktan faydalanmıştır. Osmanlı medreselerinde de ders kitabı olarak okutulan bu eserde yararlanılan kaynaklar; Hanefî mezhebi ile diğer mezheplere ait usul ve furu kitapları, tefsir, belagat ve lügat ilimlerine ait eserlerdir. Ayrıca İbn Melek bu eserinde Maverâünnehir'de yetişen ve kendi döneminde yaşayan Şafi Taftazanî (ö. 792/1390)'nin *Telvih* isimli eserine de atıfta bulunmuştur (Özkan 2003: 41).

Menâr müellifi Neseî, Pezdevî ve Serahsî'yi esas alırken; İbn Melek bunların yanı sıra şerhinde Kerhî (ö.340/951), Cessâs (ö. 370/980) ve Debûsî (ö. 430/1038) gibi usulcülere de atıflarda bulunmuştur. Çoğunluğunu Hanefî usulcülerin oluşturduğu “Fukaha Mesleği” denilen ekolün belli başlı temsilcilerinden de yararlanmış (Baktır 1990: 62).⁵

2. Mebâriku'l-ezhâr fî Şerhi Meşâriki'l-envâr: Asıl adı “*Meşâriku'l-envârî'n-Nebeviyye min Sihâhi'l-ahbâri'l-mustafaviyye*” olan bu eserin müellifi,

⁵ İbn Melek'in Menâr Şerhi'nde kullandığı usuller üzerine ayrıntılı bilgi için bak. Baktır 1990: 62-65.

Radyüddin Eb'ül-Fedâil Hasan b. Muhammed es-Sagâni (ö. 650/1252)' dir. İbn Melek'in şerhini yaptığı bu eser, Buhâri ve Müslimi tekrarları atılarak meydana getirilmiş ve yaklaşık 2252 hadisten oluşmaktadır. Bu hadislerden 1050'si Buhâri ve Müslim'in ittifak ettikleri hadislerdir (Baktır 1990: 51).

On iki babdan oluşan bu eserde, her bab kendi arasında bölümlere ayrılmaktadır. Her bölümde, bir harf ya da kelime ile başlayan hadisler bir araya toplanmıştır (Baktır 1990: 51).⁶

Bu eserde, hadislerin izahlarının yapılmasına ve fihhi hükümlerinin açıklanmasına ağırlık verilmiştir. Şerh üzerine yapılmış iki haşiyesi bulunan bu eser, birçok defa basılmıştır. Mevlâ İbrahim b. Mustafa (ö. 1014/ 1605), İbn Melek'in eserini yeniden düzenlemiş ve eserine de “*Envâru'l-bevârik fi Tertîbi Şerhi'l-meşârik*” ismini vermiştir⁷ (Baktır 1990: 51-53; Baktır 1999: 175).

Bu eser, birçok âlim tarafından şerh edilmiş olmasına rağmen en iyi ve en değerli şerh İbn Melek'e aittir. Sayılamayacak kadar ince ve güzel nükteleri, faydaları bulunduran bu şerh, Menâr Şerhi gibi yıllarca Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur (Uzunçarşılı 1984: 28).⁸

3. Şerhu Mecma'u'l-Bahreyn: Bu eserin aslı Hanefî olan “İbn Sââtî” diye anılan, asıl adı Muzafferüddin Ahmed b. Ali b. Sa'leb el-Bağdâdî (ö. 694/1296)'ye aittir. Eserin en önemli ve en meşhur şerhlerinden biri de İbn Melek'in şerhidir (Baktır 1990:53).

Âlimler arasında saygın bir yere sahip olan bu eser Hanefî mezhebinde “dört metin (el-mutûnu'l-erbe'a)” diye anılan eserlerden birinin şerhidir (Şener 1994: 45).

İbn Melek, dostlarının bu eser için fûru fıkhıta böyle bir eser telif edilmediğini, çok güzel ve okunduğunda ruha rahatlık veren, lügaza benzeyen bir

⁶ İbn Melek bu eserin telif sebebini mukaddimesinde açıklamıştır. Daha fazla bilgi için bak. Baktır 1990: 52.

⁷ İbrahim b. Mustafa'nın bu eseri için bak. DİA, c.V, S.496

⁸ Bu şerhte İbn Melek'in takip ettiği usul ve şerhin haşiyeleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Baktır 1990: 52-53.

eser olduğunu söylemelerinin ardından bu eseri şerh etmeye karar vermiştir. Şerhte sadece açıklanması gereken yerleri açıkladığından şerhi ne uzun ne de kısa yazmıştır (Baktır 1990: 54).

Birçok yazma nüshası bulunan bu eser, kendinden sonraki fıkıh kitapları için de kaynak teşkil etmiştir. Bu şerh üzerine İbn Kutluboğa'ya ait bir haşiye bulunmaktadır (Baktır 1999: 175).

İbn Melek bu şerhte, *Mecme'u'l-Bahreyn*'de bahsedilen meselelerin delillerini vermiştir. Diğer mezheplerin farklı görüşlerine yer verirken, eğer varsa Hanefi fukahası arasındaki farklılıkları anlatmıştır. Hanefi fıkıh kitaplarının düzenine göre yazılan bu eser, mukayeseli bir çalışma özelliğine sahiptir (Baktır 1990: 54).

İstanbul ve Anadolu kütüphanelerinde birçok yazma nüshaları bulunan bu eser fukaha arasında çok yaygın olmasına rağmen basılmamıştır. Var olan nüshalara örnek verecek olursak; Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi no:9341, Süleymaniye Kütüphanesi Amcazade Hüseyin Paşa no: 202, Aşir Efendi no:101, Damadzâde no: 885/6, Kılıç Ali Paşa no: 419, Selim Ağa no: 336/7, Asaf II: 1090'dır (Baktır 1990: 54).

4. Şerhu'l-Vikâye: Hanefi fıkıhında *Dört Ana Metin* anlamına gelen "Mütünü Erba'a"⁹ adı altında toplanan eserlerden biri de "*Şerh 'ul-Vikâye*"dir (Baktır 1990: 54).

Bu eser, el-İmam Burhanü's-Şerî'a Abdullah el-Mahbûbî Mahmud b. Sadrü's-Şerî'a (ö. 673/1274) tarafından yazılan "*Vikayetü'r-rivâye fî Mesâili'l-hidâye*" adlı eserin şerhidir (Muhtar 1994: 51).

Birçok şerhi mevcut olan bu eserin en meşhur şerhlerinden biri de İbn Melek'e aittir. Şerhin mukaddimesinde bu eserin müsvedde olarak kaleme alındığından ve İbn Melek'in oğlu Muhammed tarafından temize çekildiği belirtilir. Bu nedenle bu eserin kime ait olduğu üzerinde bazı ayrı fikirler söz konusudur. Kimileri Vikaye Şerhi'nin oğlu Muhammed'e ait olduğunu söylerken kimi müellifler

⁹ Dört ana metnin diğer üç metni şunlardır; Ebû'l-Berekât en-Nesefî'nin (ö. 710/1310) *Kenz'i*, Mevsilî'nin (ö. 638/1284) *Muhtar'ı* ve İbn Sa'âtî'nin (ö. 694/1296) *Mecme'i*'dir.

ise her ikisinin de ayrı ayrı Vikaye Şerhi bulunduğunu söyler (Baktır 1990: 55; Muhtar 1994: 19).

Kâtib Çelebi, İbn Melek'in oğlu Muhammed'in şeyhi ve babası olan İbn Melek tarafından bu eserin şerhinin tamamlandığını, ancak tamamlanan eserin çalındığını, bunun üzerine Muhammed'in elinde bulunan müsveddeleri kullanarak ve kendi de bazı şeyler ilave ederek bu şerhi tekrar meydana getirdiğini nakletmektedir (Baktır 1990: 55).

Vikâye Şerhi'nin belli başlı bazı yazma nüshaları bulunmaktadır. Bunlar; Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi No: 284, Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi No: 785, Hafız Ahmet Paşa No: 23, H. Halid No: 98'dir (Baktır 1990: 55).

5. Manzum Lügat: İbn Melek tarafından manzum olarak yazılan bu eser, Arapça-Türkçe lügattir. *Lügât-ı Ferišteoğlu*, *Lügât-ı Ferištezâde* ve *Lügât-ı İbn Ferište* olarak da bilinen bu eser daha çok "*Ferišteoğlu Lügâtı*" olarak bilinmektedir (Baktır 1990: 55).

İbn Melek'in en önemli ve en meşhur eserlerinden biri olan bu lügat, sade bir dille yazılmış olup en eski Arapça-Türkçe sözlüklerden biridir. İbn Melek, Türkçe olarak yazdığı mukaddime kısmında bu eseri oğlunun oğlu Abdurrahman için yazdığını belirtmektedir. Çocukların seviyesine göre, oldukça sade bir dille yazılan ve genellikle Kur'ân'da geçen kelimeleri ihtiva eden bu eser, medreseye yeni başlayanlar tarafından ezberleniyordu (Baktır 1990: 56; Muhtar 1993: 21-22; Muhtar 1994: 52).

Evliya Çelebi, çocukluğunda İbn Melek'in bu lügatını okuduğunu, ekmek yemeyi, adem öpmeyi öğrendiğini ve onun için hayır dua ettiğini belirtmektedir (Baktır 1990: 56).

Yirmi bir kıtadan teşekkül eden bu eserde 1528 civarında Arapça kelime bulunmaktadır. Türkçe karşılıkları verilen bu kelimelerin önemli bir kısmı Kur'ân-ı Kerim'de geçmektedir (Muhtar 1993: 21-22; Baktır 1990: 56).

Değişik vezin ve kafiye ile nazmedilen *Ferišteoğlu Lügati*'nda bulunan Türkçe açıklamalarda, birçok öz Türkçe kelime bulunmaktadır (Muhtar 1994: 52).

Türk kültürü açısından önemli bir yere sahip olan lügat, İbn Melek'in Türkçe olarak yazdığı tek eser olma özelliğine de sahiptir. Arapça ve Farsça ile yazılan eserlerin çok olduğu bir dönemde, Türkçe eser vermenin önemi ve değeri oldukça yüksektir (Elmalı 1994: 53).

Dilimizin söz hazinelerinden biri olan *Ferişteoğlu Lügati*'nin, bin beş yüzden fazla bulunan Türkçe kelimelerle ve bazı sözlük hazırlama tekniklerinin de kullanılmasıyla Arapça-Türkçe manzum sözlükler içinde, Anadolu'da yazılmış sözlüklerin öncüsü olduğunu söylemek mümkündür (Çağırın 2000: 150; Muhtar 1994: 52).

İlim camiasında çok büyük itibar gören Ferišteoğlu sözlüğü, Türkiye Türkçesi'nde kullanılmayan birçok kelimeyi ve şiveleri göstermesi ve XIV. - XV. yüzyılda kullanılan dili yansıması bakımından da önemli bir yere sahiptir (Muhtar 1993: VII).

“*Subha-i Sıbyan*” ve “*Tuhfe-i Vehbî*” gibi Arapça-Türkçe sözlüklerin öncüsü olmuş olan *Ferişteoğlu Lügati*, bazı ilim adamları tarafından şerh edilmiş ya da alfabetik şekilde düzenlenmiştir (Elmalı 1994: 53-61). İstanbul'da ve Anadolu'da birçok yazma nüshası bulunmaktadır.

Bazı kaynaklara göre İbn Melek'in “*Lügat-ı Kur'aniyye-i Mübîn*” veya “*Lügatı Kânûnî İlâhî*” isminde başka bir lügatının daha mevcut olduğu ve İbn Melek'in oğlu veya kardeşi olan Abdülmecit isminde biri tarafından bu eserin II. Sultan Murad'a takdim edildiği belirtilmektedir (Baktır 1990: 56).

6. Bedru'l-Vâizîn ve Zuhr'ul-Âbidîn: “Meclis” adı altında yirmi bölümden oluşan eserin konuları ayetler, hadisler, hikâyeler ve şiirlerden oluşmaktadır. Eserin içinde var olan diğer konular ise ibadet, ahlak ve tasavvufla ilgili çeşitli konulardır. Bunlardan bazıları iman, kelime-i tevhid, abdest, namaz, ramazan ayı ve oruçtur. Vaizler için yardımcı bir kitap niteliğindedir (Baktır 1990: 56).

Eserin İbn Melek'e mi yoksa oğlu Muhammed'e mi ait olduğu kesin olarak bilinmemektedir. İbn Melek'e nispet edilen nüshalar;

- a) İstanbul, Süleymaniye, Bağdatlı Vehbi Efendi No: 2072/4
- b) İstanbul Millet Kütüphanesi, Reşid Efendi No: 577/1
- c) İstanbul, Süleymaniye, Yazma Bağışlar No:474
- d) Süleymaniye, İbrahim Efendi No: 136/2

İbn Melek'in oğlu Muhammed'e nispet edilen nüshalar;

- a) İstanbul Millet Kütüphanesi, Reşid Efendi No: 537
- b) İstanbul, Süleymaniye, Lala İsmail No: 688/3 (Baktır 1990: 57-58)¹⁰

İbn Melek'in oğlu Muhammed'in *Zuhrü'l-Abidîn* adlı bir eseri bulunmaktadır. Bu eser; üç aylar, bayramlar âşurâ ve Cuma gününün faziletini anlatmaktadır (Baktır 1999:176).

7. Şerhu Tuhfeti'l-mülûk: Bu eser, Zeynüddîn Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî'nin siyasetnâme özelliği taşıyan eserinin şerhidir. Birçok nüshası bulunmaktadır (Baktır 1999: 176).

8. İbn Melek'e Nisbet Edilen Eserler: Bu eserler İbn Melek'i işaret ediyor olsa da tam bir kesinlik kazanmadığından dolayı eserleri arasında yer verilmemektedir.

- a) el- Eşbâh ve 'n-Nezâir
- b) Şerhu Mukaddimeti'l-Fıkhiyye
- c) Kitâbün Mine't-Tasavvuf
- d) Mazâhir
- e) Menâfi'l-Kur'ân
- f) Tefsîru Sûreti'l-En'âm
- g) Risâle Fî İsabeti'l-Ayn¹¹

¹⁰ Nüshalar ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz: Baktır 1990: 57-58.

2.1.4. ŞİHÂBUDDİN AHMED B. MAHMUD SİVASÎ (803/1401)

Bazı kaynaklarda adı Ahmed b. Muhammed şeklinde geçmesine rağmen, asıl adı Şihâbuddin Ahmed b. Mahmud'dur. Hayatının bir kısmını Sivas'ta geçirmiş olduğundan es-Sivasî olarak da anılır. Aslen Sivaslı olan Sivasî, Müfessirlerden ve Zeyniye tarikatının şeyhlerindedir (Bilmen 1955: 394).

Kaynaklara göre Sivaslı birisinin kölesi olan Sivasî, ilme olan merakından ve aşkından dolayı sahibi tarafından azad edilmiştir. İlim tahsiline Sivas'ta başlamış ve burada o zamanın âlimlerinden dini bilgiler üzerine ders alma imkânı bulmuştur. Sivas'ta Zeyniye tarikatının kurucusu Zeynuddin Hafî (ö. 838/ 1435)'nin halifelerinden olan Mehmed Efendi'ye intisab etmiş ve tasavvuf terbiyesi almıştır. Şeyhinin isteği üzerine o dönemin önemli bir ilim ve kültür merkezi olan ve Aydınoğulları Beyliği'nin hâkimiyeti altında bulunan Ayasulug beldesine giderek oraya yerleşirler (Demirel 2005: 110). Aydınoğlu Mehmed Bey'den gördükleri ilgi neticesinde de ömürlerinin sonuna kadar burada kalmışlar; ilim, eğitim ve öğretim ile meşgul olmuşlardır. Şeyhinin ölümünden birkaç sene sonra vefat etmiştir (Bilmen 1955: 394; Bursalı Mehmed Tahir 1994: 7).

Sivasî'nin Ayasulug'daki hayatı hemen hemen tedris ve irşatla geçmiştir. Onun için söylenen "Faziletin halkın dilinde meşhur ve yaygın hale geldi." sözleri Sivasî'nin şöhretinin çevreye yayıldığına önemli bir kanıttır. (Dartma 2005: 94).

Sivasî, Beylikler ve Osmanlı döneminde tali derecede olan şerh, haşiye, talik ve ihtisar gibi çalışmalarını bir yana bırakıp müstakil eser telif eden nadir âlimlerden biri olmuştur (Dartma 2005: 89).

Hadis, tefsir ve tasavvuf alanında müstakil eserler veren Sivasî, bu eserler arasında daha çok "*Uyûnu't-Tefâsîr li'l-Fuzalâ'i's-Semâsîr*" adlı eseriyle tanınmıştır. Bu tefsir dirayet metoduna göre kaleme alınmıştır ve kendinden sonra yazılan birçok önemli tefsire kaynaklık etmiştir (Dartma 2005: 89).

¹¹ Eser ile ilgili açıklamalar için bkz. Baktır 1990: 58-59.

Kaynaklarda Sivasî'nin hayatı hakkında fazla bilgi olmamasına rağmen, dönemin önde gelen âlim ve mutasavvıflarından biri olduğu bilinmektedir. Birçok kütüphanede telif ettiği eserlerin bulunması bunun önemli bir kanıtıdır (Demirel 2005: 111).

Sivasî, Ayasulug'da –bugün İzmir iline bağlı Selçuk ilçesinde- vefat etmiştir. Vefat tarihi, hayatını konu alan ricâl ve tabakât kitaplarında birbirlerinden oldukça farklılıklar gösterdiğinden tam olarak bilinmemektedir. Üzerine türbe yapılan mezarı halk tarafından ziyaret edilmeye devam edilmektedir. Selçuk'ta halk arasında “Şihâbuddin Dede” olarak anılmaktadır (Dartma 2005: 95).

Sivasî'nin Eserleri:

1. Cezzâbu'l Kulûb ilâ Tarîki'l Mahbûb: Tasavvufa dair yazılan bu eserde ilim, iman, İslam, ihsan, zikir, şükür, istikamet, takva, sıdk, yakîn, hilm, güzel ahlak, lisanı korumak, kalb, feraset, marifet, mahabbet, şevk, aşk ve tevekkül gibi konu ve kavramlar üzerinde durulmuştur. Bu konu ve kavramlar anlatılırken ayet, hadis ve tasavvuf erbabının sözlerine de yer verilmiştir (Dartma 2005: 98).

2. Risâletü'n Necât min Şerri's-Sifât: Tasavvufa dair bir eserdir (Bursalı Mehmed Tahir 1994: 7; Bilmen 1955: 395). Sivasî bu eserinde, zahiri ve bâtinî temizliğin on şartından bahsetmiş ve şöyle sıralamıştır: Beden ve nefis temizliği, halvet, devamlı sükut etmek ve oruçlu olmak, huzur-u kalp ile sürekli olarak Allah'ı zikretmek, Allah'a teslimiyet (rıza, tefviz ve tevekkül), nefsi boş hayaller ve işlerden uzak tutmak, kalbi şeyhe rabdetmek, çok az uyumak, helalinden olmak kaydıyla az yemektir. Sivasî bu konuları işlerken aynı zamanda ayet, hadis ve tasavvuf erbabının sözlerinden kanıtlar ortaya koymuştur (Dartma 2005: 98).

3. Riyâzu'l-Ezhâr fî Cilâi'l Ebsâr: Bu eser, muhtasar bir hadis usulüyle yazılmıştır ve eserde sade bir dil kullanılmıştır. Eser yazılırken kaynak olarak İbnu's-Salah'ın *Ulûmu'l-Hadisi*'den yararlanılmıştır. Eserde hadis/sünnetin önemi anlatıldıktan sonra sahih, mütevâtir, hasen, zayıf, muttasıl, merfû, meşhûr, maktû, mürsel, garip, mevzû, muallel, maktûb, münker, şâzz, müdelles, müdrec, mensûh ve muzdarip gibi hadis çeşitlerinin tarif yapılarak aralarındaki farklılıklara dikkat çekilmiş, bu konularla ilgili örnekler verilmiştir. Muhaddisin ve hadis öğrencisinin uyması

gereken kurallar anlatılmış, *Tahammülü'l-Hadis*'e dair bilgiler verilmiştir. Sahabe, tabî ve muhazramûnun tarifleri yapılmış, sahabenin adedi ve tabakaları hakkında bilgiler verilmiştir (Dartma 2005: 97).

4. Şerh'ale'l-Ferâzi's-Sirâciyye: Fıkıh alanında yazılmış bir eserdir (Dartma 2005: 97).

5. Şerhu Lübâbi'l-Elbâb: Nahiv (Arapça Dilbilgisi) alanında yazılmış bir eserdir (Bilmen 1955: 395).

6. Uyûnu't-Tefâsir li'l-Fudalâi's-Semâîr: Bu eser *Tefsîru's-Şeyh* adı ile de bilinmektedir. Bu eseri yazarken Sivasî, kendinden önce yazılan tefsirlerden yararlanmış. Sivasî'nin bu tefsiri yazarken kullandığı ana kaynakların Semerkandî (ö. 375/985)'nin *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*'i, Begavî (ö. 516/1122)'nin *Me'âlimu't-Tenzîl*'i ve Zemahşerî (ö. 539/1143)'nin *Keşşâf*'i olduğu bilinmektedir. Ayrıca kısmi olarak da Vâhidî (ö. 468/1075), Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1209), Kurtubî (ö. 671/1272) ve Kâzî Beyzâvî (ö. 685/ 1286)'den de yararlanmış (Dartma 2005: 100). Bu eserin öğrenciler tarafından kolay anlaşılabilmesi için kolay, akıcı, faydalı ve özet bir tefsir olmasına özen göstermiştir. Kendisine göre bu tefsiri tafsilâtan uzak, Kur'an'ın gerçeklerini anlamada bir yol gösterici olarak yazmıştır (Bilmen 1955: 395).

Bu eser üzerine yapılmış bir çalışma bulunmadığından dolayı mahiyeti ve değeri bilinmemektedir. Tefsir hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır (Yıldız 1988 : 142).

Eserin iki ya da üç cilt olduğu bilinmektedir. I. cildi Âtîf Efendi Kütüphanesi'nde (no.258), üç nüshası da Dârü'l-Kütübi'l -Mısriyye'de (no.140,146, 760) bulunmaktadır (Bilmen 1955: 395).

2.2. AYDINOĞULLARI BEYLİĞİ DÖNEMİNDE YETİŞEN ŞAİR VE YAZARLAR

2.2.1. AHMEDÎ (Tâceddîn İbrahim)

Beylikler döneminin önde gelen şair ve yazarlarından biri olan Ahmedî'nin 1335 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Şiirlerinde Ahmedî mahlasını kullanan şairin kaynaklarda asıl ismi Tâceddîn İbrahim olarak geçmektedir (Yavuz 2013: 45). Ahmedî'nin hayatı hakkında fazla bir bilgi yoktur. Nerede doğduğu, nerede yaşadığı tam olarak bilinmemektedir. Anadolu'da ilköğrenimini yapan Ahmedî, Mısır'a giderek Şeyh Ekmeleddîn'in öğrencisi olmuş ve öğrenimine orada devam etmiş, 1360 yılında da Anadolu'ya geri dönmüştür (Kartal 2010: 318).

Ahmedî, 1360 yılında Anadolu'ya döndükten sonra Aydınoğulları Beyliği'nin olduğu bölgede yaşamıştır. Aydınoğlu İsa Bey'e intisap eden Ahmedî, İsa Bey'in oğlu Musa Bey'e hocalık yapmış ve Musa Bey için *Mirkâtü'l-Edeb*, *Mizânü'l-Edeb* ve *Mi'yârü'l-Edeb* adlı eserleri yazmıştır (Yavuz 2013: 45).

Anadolu'ya döndüğünde İsa Bey'e intisap eden Ahmedî, daha sonra Germiyan Beyi Süleyman Şah'ın hocası ve müşaviri olmuş, sonra da Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezîd'in hizmetinde bulunmuştur. Yıldırım Bayezîd'in mağlubiyetinin ardından Timur'un yanında kalan Ahmedî, daha sonra Şehzâde Emir Süleyman ile Edirne Sarayı'nda bulunmuştur. Şehzadenin ölümünden sonra da Çelebi Mehmet'e intisap etmiş ve onun hizmetine girmiştir. Çelebi Mehmet zamanında Amasya'da bulunan Ahmedî, 1412'de Amasya'da seksen yaşlarında vefat etmiştir (Kartal 2010: 318).

Ahmedî, tasavvuf ve dini ilimlerin yanı sıra tıp, astronomi, astroloji, geometri, felsefe, tarih, mitoloji, belagat, dilbilgisi gibi alanlara da hâkimdir (Kartal 2010: 318). Milli söyleyiş geleneğinin temelini atan Ahmedî, klasik İran şiirinin sanat inceliklerini ve ortak İslam medeniyeti kültürünü Türk şiirine geçirmiştir (Banarlı 1987: 389-390). Türk edebiyatında XIV. yüzyılın sonunda divan sahibi dört şairden biri olan Ahmedî, Arap ve Fars edebiyatının unsurlarını Türk edebiyatına taşırken dahi milliliğini korumuştur. Türklüğe ait unsurları bir bütün halinde

kullanmış ve Türk edebiyatının kurucu şairleri arasında yer almıştır. Şiirlerinde öğreticilik yönü de bulunan Ahmedî, çağdaşlarına göre en çok kaside yazan şairdir. Ahmedî, Bursa için yazdığı kaside ile Türk edebiyatında ilk şehir kasidesi yazan şairdir. Kasidelerin çoğunu Emir Süleyman'a yazmıştır. Kasidelerinde mevsimleri – bahariyye, hazaniyye- işleyen ilk şair olması bakımından önemlidir. Ayrıca terkîb-i bend şeklinde yazılan mersiyelerin de öncüsüdür (Yavuz 2013: 45-46).

Ahmedî, çeşitli konularda yazdığı manzum eserleriyle, hem Türk dilinin gelişmesinde hem de klâsik Türk edebiyatının kurulmasında önemli bir rol oynamıştır (Kartal 2010: 318). Doğu ve Batı kaynaklarına hâkim bir şair olan Ahmedî, Hocca Dehhanî'den sonra Kadı Burhaneddin ile divan şiirinin kurucularından biri kabul edilmektedir (Yavuz 2013: 46).

Eserlerinde açık ve anlaşılır bir dil kullanan Ahmedî, Arapça ve Farsça tamlamalardan uzak durmaya çalışsa da bazı eserlerinde –özellikle kasidelerinde- yer yer yabancı kelime ve tamlamalar da kullanmıştır. “Ki”li cümleler kullanması akıcılığı bozmuş ve şiiri lirizm yönünden gerilerde kalmıştır. Ahmedî'nin mesnevi dili ise akıcı ve liriktir. Kullandığı “dedim-dedi” şeklindeki söyleyişler ve emir şeklindeki kullanışlar da şiirine canlılık ve hareketlilik kazandırmıştır (Yavuz 2013: 47).

Ahmedî'nin Eserleri:

1. Divân: Ahmedî'nin sanat bakımından en değerli eseri (Kartal 2010: 319) olan Türkçe *Divân*'ı; kaside, gazel, terkîb-i bend ve tercî-i bend nazım şekillerinden oluşmaktadır. *Divân*'da 750 gazel, harf sırasına göre düzenlenmiş 73 kaside, 2 tercî-i bend, 7 terkîb-i bend ve 1 muhammes olmak üzere 833 manzume bulunmaktadır. *Divân*'ın dört nüshası vardır ve bunlardan en eski tarihli olanı II. Murad adına yazılmıştır (Yavuz 2013: 47). Klâsik edebiyatın Anadolu sahasında yazılan eserlerinin temel taşlarından biri olan bu eserde bulunan şiirlere, şairlerin çoğu nazireler yazmıştır (Şentürk 2004: 5). Osmanlı Edebiyatı sahasında yazıldığı bilinen en eski divân olma özelliğine sahip (Akün 1994: 400) olan bu eser üzerinde Tunca Kortantamer, Yaşar Akdoğan ve Melike Erdem tarafından doktora çalışması yapılmıştır.

2. İskender-nâme: Ahmedî'nin *İskender-nâme* adlı eseri, XIV. asırda edebiyatımızda bu konuda yazılan mesnevilerin ilki olmakla birlikte en başarılı örneğidir (Kartal 2010: 319). Eserin aslı Firdevsî'ye aittir. *İskender-nâme*'nin asıl yazarı ise Nizâmî'dir. Anadolu'da Nizâmî'nin mesnevisine yazılan ilk nazire olan bu eserde Ahmedî, yaptığı değişiklikler ile mesneviyi telif duruma getirmiştir. Bazı olayları çıkarırken yeni olaylar ve motifler eklemiştir. Eser, aruzun remel bahrinde *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezniyle yazılmış olup 8754 beyitten oluşmaktadır (Yavuz 2013: 47). Ahmedî'nin bu eseri; vezni, düzeni, değişik konulara yer verışı ve ele aldığı konuları işleyişi bakımından, İran edebiyatında eserin diğer örneklerinden farklı bir hal alırken, orijinal bir mesnevi haline gelmeyi de başarmıştır (Kartal 2010: 319).

Bu eserde Makedonyalı Büyük İskender'in, doğu ülkelerine yaptığı yolculuklar, seferler ve fetihler anlatılmıştır. Ahmedî'nin İslami bir ilim ve kültür mahiyeti taşıyan bu eserinde, devrinin ilim seviyesine göre çeşitli bilgiler verilmiş çeşitli dini, ahlaki ve hayati telkinlerde bulunulmuştur. Bilgi ve kültür hususiyeti ağır basan bu eserde sanatkârane tasvirler, aşk hikâyeleri ve müstakil şiir parçaları da bulunmaktadır (Kartal 2010: 319).

İskender-nâme'nin önemli olmasının sebeplerinden biri de, eserde bulunan *Mevlid* ve *Tevârih-i Âl-i Osmân* bölümleridir. Bu bölümlerden 625 beyitten oluşan *Mevlid* bölümü, Türk edebiyatında bilinen ilk mevlid türü olmasından dolayı büyük önem taşımaktadır. Mevlid türünün Ahmedî ile ortaya çıktığını da söylemek mümkündür (Yavuz 2013: 47).

Eserde bulunan diğer bir bölüm olan *Tevârih-i Âl-i Osmân* (Dâstân-ı Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osmân) 334 beyitten oluşmaktadır. Bu bölümde Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna ait bilgiler yer almaktadır. Türkçe yazılmış ilk Osmanlı tarihi olması bakımından da önemi büyüktür (Kartal 2010: 320). Türk edebiyatı açısından önemli bir yere sahip olan *İskender-nâme*'de *Tevârih-i Âl-i Osmân* ve *Mevlid*'den başka bir de *Işk-nâme* bölümü bulunmaktadır (Yavuz 2013: 47).

3. Cemşîd ü Hurşîd: Ahmedî, Selmân-ı Savecî'nin *Cemşîd ü Hurşîd* adlı eserini Emir Süleyman'ın isteği üzerine 1403 yılında Türkçeye tercüme etmiştir. 4798 beyitten oluşan bu eser aruzun *mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün* kalıbı ile kaleme alınmıştır. Ahmedî, bu esere de *İskender-nâme* adlı eserde yaptığı gibi eklemelerde bulunarak eseri telif eser haline getirmiştir. Eserin konusunu, Çin fağfurunun oğlu Cemşîd ile Rum kayserinin kızı Hurşîd arasında geçen aşk oluşturmaktadır. Emir Süleyman için Ahmedî tarafından tercüme edilen bu esere, Emir Süleyman'ın ölümünden sonra Ahmedî tarafından başka şiirler de eklenerek I.Mehmed'e sunulmuştur. Ahmedî bu eserinde, Çelebi Mehmed'in övüldüğü, kaside tarzında yazılmış dört manzumeye de yer vermiştir (Yavuz 2013: 47).

Ahmedî, diğer eserlerinde olduğu gibi *Cemşîd ü Hurşîd* adlı eserine de tevhid, münacat ve na'tla başlamıştır. Eserin 155 beyitten oluşan tevhid bölümünde bulunan gazel tarzındaki dokuz beyitlik manzum, *Divan*'dan alınmıştır. *İskender-nâme* adlı eserinin başında bulunan “*Münâzara-i Şem*” bâ-micmer (= Mum'un buhurdan ile münazarası) şiirine, *Cemşîd ü Hurşîd*'in sonunda tekrar yer vermiştir. Eserin sonunda yiğitlik ile ilgili olan bölüm *Kutadgu Bilig*'i hatırlatmaktadır (Yavuz 2013: 47). Nihad Sami Banarlı da *Köroğlu* ile *Dede Korkut* hikâyelerindeki *Kanturalı* ile *Cemşîd* arasında benzerlikler tespit etmiştir (Kartal 2010: 320).

4. Tervîhü'l-Ervâh: Ahmedî'nin tıp ile ilgili olan bu eseri 4607 beyitten oluşmaktadır. 1403- 1410 yılları arasında yazıldığı bilinen eser, Emir Süleyman'a sunulmuştur. Eser, aruzun *mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün* vezni ile yazılmıştır (Yavuz 2013: 47). Eserde tıbbın bahislerine, teşrihe, teşhise ve tedaviye dair geniş bilgiler verilmiştir (Kartal 2010: 320).

5. Bedâyi'u's-Sihr fî-Sanâyi'i'ş-Şi'r: Ahmedî'nin bu eseri Farsça mensur-manzum karışık bir risaledir. Ahmedî, Reşîdüddîn Vatvât'ın (ö. 1177-78) *Hadâ'iku's-Sihr fî-Dekâ'iki'ş-Şi'r* adlı eserinde bulunan edebi sanatlara ait açıklamaları özetlemiş, Farsça örnekleri arttırmış ve kendi şiirlerinden örneklere de yer vermiştir (Yavuz 2013: 47).

6. Mirkâtü'l-Edeb: Arapça-Farsça manzum bir sözlük olan *Mirkâtü'l-Edeb*, Aydınogulları'ndan İsa Bey'in oğlu Musa Bey için yazılmıştır. Bu eser, Arapça ve Farsça öğrenmek isteyenler için gerekli bir eser olup, kelimelerin yanı sıra muhtevasında tıp, hey'et, matematik, astronomi, fıkıh gibi konular üzerine sözler ve terimler bulunmaktadır (Kartal 2010: 320). Eserin sonunda *Mizânü'l-Edeb* ve *Mi'yârü'l-Edeb* adlı iki Farsça kaside bulunmaktadır. *Mizânü'l-Edeb*, aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezniyle yazılmış olup 195 beyitten oluşmaktadır. Eserin içeriğini Arapça sarf (= kelime bilgisi, morfoloji) kuralları oluşturmaktadır. *Mi'yârü'l-Edeb*'in içeriğini de Arapça nahiv (= söz dizimi, cümle, sentaks) kuralları oluşturmaktadır (Yavuz 2013: 47).

2.2.2. FAHRÎ

XIV. yüzyıl Osmanlı sahası mesnevi yazarlarından, asıl adı Fahrüddin Yakub b. Muhammed olan Fahrî, Aydınogulları Beyliği'nde yetişmiş ve Aydınogulları sarayına intisap etmiştir. Hayatı hakkında fazla bir bilgiye sahip olunamamakla birlikte elde var olan bilgiler *Hüsrev ü Şirin* adlı eserin bazı yerlerinde kayıtlı olan bilgilerle sınırlıdır. Fahrî'nin *Hüsrev ü Şirin* adlı mesnevisi Anadolu'da yazılan ilk *Hüsrev ü Şirin* mesnevisi olarak bilinmektedir. 768/ 1367 tarihinde aruzun *mefâilün mefâilün feûlün* kalıbıyla yazılan 4683 beyitten oluşan *Hüsrev ü Şirin* adlı mesnevi Aydınoglu İsa Bey adına yazılmıştır. Fahrî bu eseri oluştururken Nizami'nin *Hüsrev ü Şirin* ve Firdevsi'nin *Şeh-nâme* adlı eserlerinden yararlanmışır. Fahrî, *Şeh-nâme*'den yaklaşık 1575 beyit tercüme ederken, diğer beyitleri de Nizamî'den tercüme etmiştir. *Şeh-nâme*'den özellikle Hüsrev-i Pervîz'in hayatına ait bölümleri alan Fahrî, Nizamî'nin eserinden çıkardığı ya da birkaç beyitle geçiştirdiği yerleri *Şeh-nâme*'den alarak genişletmesiyle eserine tarihi, hatta destani bir mahiyet kazandırmıştır (Şentürk-Kartal 2005: 146).

Fahrî, *Hüsrev ü Şirin* adlı eseri oluştururken Nizamî ve Firdevsî'de yer alan birçok beyti tercüme etmiştir. Bu tercüme bazen kelime kelime, bazen mealen bazen de yorum şeklinde olmuştur. Bazen Nizamî ve Firdevsî'den aldığı bir beyti 2-3 beyit; 3-4 beyti bir beyit olarak tercüme etmesi bu eserleri tercüme sırasında arada

genişletmesi ya da daraltmasına işaret etmektedir. Fahrî'nin bu eserinde İran kültürüne ait unsurlar yerine Türk kültürüne ait unsurlar kullandığı görülmektedir. Eserleri Türk diliyle yazmanın iyi görülmediği, hatta şairlerin Türk diliyle yazmaktan şikâyet ettiği bu devirde Fahrî: "Şeker gibi bu Türkî dilce düzdük / Senünçün kıssa-i Pervîz ü Şîrîn" diyerek eserini bilinçli bir şekilde Türkçe yazdığına vurgu yapmıştır. Fahrî'nin ayrıca tercüme sırasında tüm Arapça ve Farsça kelimeleri Türkçe olarak tercüme etmesi, Beylikler Dönemi Türkçesini bünyesinde barındırmasının önemli bir göstergesidir (Şentürk-Kartal 2005: 147). Daha önce de bahsettiğimiz gibi Beylikler Dönemi'nde Türk Beyleri Türkçeye büyük önem vermişler ve eserleri Türkçe yazmalarını ya da var olan eserlerin Türkçeye tercüme yapılmasını istemişlerdir.

Türk edebiyatındaki ilk *Hüsrev ü Şirin* tercümesi olması yönüyle önemli olan bu eserin bilinen tek nüshası Almanya'da Marburg Devlet Kütüphanesi'nde Hs.o.qart 1069 numarada kayıtlıdır. Bu eser Barbara Flemming tarafından inceleme, transkripsiyonlu metin ve tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır (Fahrîs Husrev u Sirin Eine Türkische Dichtung Von 1367, Wiesbaden 1974) (Şentürk-Kartal 2005: 147).

2.2.3. KUL MESUD

XIV. asırda yazılan mensur eserlerden biri de Kul Mesud'un Aydınöğlu Umur Bey adına Farsçadan Türkçeye tercüme ettiği Beydeba'nın önemli eseri olan *Kelile ve Dimne* adlı eserdir. Aslı Sanskritçe olan bu eser, öğretici hayvan hikâyelerinden oluşmaktadır (Mengi 2008: 98).

Okuyucuya faydalı olabilmek ve onları bilgilendirmek amacıyla müellifin tercümeyle sade ve anlaşılır bir dille yaptığı bu eserde, şiirler daha serbest bir tarzda tercüme edilirken, mensur kısımlarda Farsça cümle yapısının korunduğu görülmektedir (Şentürk-Kartal 2005: 152). Tercüme edenin mukaddimesinden anlaşıldığı üzere bu eser, Mehmed Bey'in sağlığında ve Umur Bey daha çok genç iken yazılmıştır.

Bu eser, o dönemin dil ve kültür unsurlarını yansıtmaya açısından önemli bir yere sahiptir. Farsça ve Arapça bilen Kul Mesud, çevirisinde oldukça sade bir dil

kullanmıştır. Kelimelerin Türkçe karşılığını bulmadaki başarısı, onun Türkçe kelime haznesinin zengin olduğunu göstermektedir (Toska 1989: 243).

Yapılan araştırmalar gösteriyor ki Kul Mesud'un hayatı hakkında fazla bir bilgi yoktur. Kul Mesud ile onunla aynı dönemde yaşamış olan Hoca Mesud'un aynı kişiler olup olmadığı hususu tartışılmaktadır. Mehmed Fuad Köprülü, Kul Mesud ile Hoca Mesud b. Ahmed'in farklı kişiler olduğunu ifade etmektedir. Zehra Toska ise doktora çalışmasında, Kul Mesud isminin çıraklık döneminde kullanıldığını, Hoca Mesud isminin ise ustalık döneminde kullanıldığını dolayısıyla aynı kişiler olduğunu ifade etmektedir.¹²

734 tarihinden önce yazıldığı tahmin edilen bu eserin bir nüshası Bodleian Türkçe yazmaları arasında (Marsh 180), diğer nüshası da Laleli Kütüphanesi 1897 numarada kayıtlı bulunmaktadır (Köprülü 1980: 340).

2.2.4.TUTMACI

XIV. yüzyılın mesnevi yazarlarından biri olan Tutmacı ya da Tutmacî'nin hayatı hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır. İsmi kendine ait bir isim mi yoksa mahlas mı olduğu belli olmayan Tutmacı'nın bilinen iki eseri vardır. Bunlardan biri İranlı ünlü mutasavvıf Feriddüdn Attâr'ın aynı adla ya da *Hüsrev-nâme* olarak bilinen 7708 beytlik mesnevisinin Türkçeye tercümesi olan *Gül ü Hüsrev* (Şentürk-Kartal 2005: 149-150; Mengi 2008: 95); diğeri ise Aydınoğlu Umur Bey adına manzum olarak kaleme aldığı, tıbbın önemli bir dalı olan sağlıklı beslenme ile ilgili yazdığı *Tabîat-nâme* adlı, mesnevi türünde yazılan küçük bir eserdir (Şentürk-Kartal 2005: 149-150).

Tutmacı'nın Eserleri:

1. Gül ü Hüsrev: Feriddüdn Attâr'ın *Hüsrev-nâme* olarak bilinen eserinin Türkçeye tercümesi olan *Gül ü Hüsrev*, 808/1406 yılında yazılmıştır. Attâr'ın 7708 beyitten oluşan eseri, 4706 beyitle Türkçeye kısaltılarak aktarılmıştır. Bu mesnevide,

¹² Bkz. Zehra Toska, *Türk Edebiyatında Kelile ve Dimne Çevirileri ve Kul Mesud Çevirisi I (İnceleme)*, (yayımlanmamış doktora tezi).

Rum Kayseri'nin oğlu Hürmüz ile Hozistan Emirinin kızı Gülruh arasında geçen olaylar anlatılmaktadır. Tutmacı'nın eseri Attâr'ın eserinin bir özeti mahiyetinde olmasına rağmen konusunda bir değişiklik yapılmamıştır. Eserde olay sırası, şahıs kadrosu, zaman, mekân gibi unsurlar olduğu gibi korunurken; o dönemin toplum yaşantısı, örf, adet ve gelenekleri, inançları ve ahlak unsurlarına da yer verilmiştir. Aşk sahnelerinde duygusal ve lirik bir anlatım görülmektedir. Bazı bölümlere heyecan katılarak okuyucunun merakı ve ilgisi canlı tutulmaya çalışılmıştır. Tekrir, tarsi, cinas sanatları ve ikilemelerle dış ahenk sağlanmıştır. Şahıs ve mekân tasvirlerinde, klasik şiirin mazmun ve mecazlarına yer verilmiştir. Macera bölümleri ile şahısların konuşmalarında üslubun sadeleştiği görülmektedir (Kartal 2010: 368; Yoldaş 1998: 435-436).

Gül ü Hüsrev'in bilinen tek nüshası Agâh Sırrı Levend'in kütüphanesinde bulunmaktadır. Cihan Okuyucu, bu nüsha ile İstanbul Üniversite Kütüphanesi TY 9862 numarada kayıtlı nüshanın aynı nüsha olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca Paris B. Nationale'de de yeni bir nüshasını bularak ilim alemine tanıtmıştır (Kartal 2010: 368).

2. Tabîat-nâme: Aydınoğlu Umur Bey adına yazılan bu eser, aruzun *fâilâtün fâilâtün fâilün* kalıbıyla yazılmıştır. Tutmacı, tıbbın önemli bir dalı olan sağlıklı beslenme ile ilgili yazılmış olan bu eseri Farsçadan Türkçeye tercüme etmiştir (Kartal 2010: 368). O dönemin yiyecek ve içecekleri hakkında bilgi vermektedir. Aynı zamanda bu eserde insanların mizaçlarına göre (ahlât-ı erba'a) yemesi veya yememesi gereken yiyecekler belirtilmektedir. Sonu eksik olan bu eserin son kısmında, hamam, uyku ve musiki hakkındaki konularla ilgili bir beyitten az olmamak üzere bilgi verilmiştir (Şentürk-Kartal 2005: 149-150).

2.3. O DÖNEMDE YAZILDIĞI BİLİLEN DİĞER ESERLER

İsa Bey dönemindeki ilmi faaliyetlerden biri de Yakub b. Mehmed tarafından yapılan *Hüsrev ü Şirin* tercümesidir. İsa Bey'e ithaf edilen bu tercüme Melburg Üniversitesi Kütüphanesi Sühaym Kitaplığı bölümünde bulunmaktadır (Uzunçarşılı 1988: 113).

Ârâyisü'l-mecâlis (peygamberler tarihi) adlı eser, Aydınoglu Mehmed Bey döneminde yazılan, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebî'nin (ö.427/1036) peygamberler tarihine ait olan *Ârâyisü'l-Mecâlis* adlı eserinin, Arapçadan Türkçeye yapılmış bir tercümesidir ve Mehmed Bey'e ithaf edilmiştir (Uzunçarşılı 1988: 105).

Kim tarafından tercüme edildiği bilinmeyen *Tezkiretü'l-Evliyâ*, Feridüddîn Attar'ın Farsça yazılmış olan "Tezkire-i Evliya" adlı eserinin Aydınoglu Mehmed Bey adına yapılmış olan tercümesidir (Köprülü 1980: 340).

Süheyl ü Nevbahar adlı manzume de Umur Bey adına Hoca Mesud bin Ahmed tarafından Farsçadan Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu eser, 1924 yılında Hannovr'de basılmıştır (Uzunçarşılı 1984: 109; Şeker 2005: 139).

Bazı kaynaklara göre ise Hoca Mesud'un herhangi bir hükümdarın himayesi altına girmediği ve herhangi bir hükümdara eser sunmadığı iddia olunmaktadır (Erkan-Özkan 1998: 190).

Köprülü ve Kilisli Rıfat da Hoca Mesud'un hayatı hakkında yeterli bilgi olmamasından dolayı ve Hoca Mesud ile Kul Mesud'un farklı kişiler olduğunu söyleyerek bu eserin Aydınoglu Umur Bey'e sunulmuş olması durumunu kabul etmezler (Köprülü 1928: 487-489; Bilge 1928: 401-408).¹³

Anadolu'da yazıldığı bilinen en eski Türkçe tıp kitabı olan *Müfredât-ı İbn-i Baytar Tercümesi*, Aydınoglu Umur Bey (1340-1348) adına, Umur Bey'in isteği üzerine (Yurdakök 2004: 233), ismi bilinmeyen bir şahıs tarafından, ünlü botanik bilgini İbn'i Baytar'ın *Kitâbü'l-câmiî fi'l-edviyetü'l-müfredede* adlı eserinin, *Müfredât-ı İbni Baytar Tercümesi*¹⁴ adıyla yapılan tercümesidir (Şentürk-Kartal 2005: 154-155).

Eserde hareke şekilleri kullanılmamıştır. O dönemin güzel ve sade Türkçesi ile kaleme alınmıştır. Tıp tarihi açısından oldukça faydalı olan bu eserde, hekimlikte kullanılan bazı bitkiler ve hayvani ürünlerin isimleri, alfabetik şekilde sıralanmıştır.

¹³ "Süheyl ü Nevbahar" hakkında daha geniş bilgi için bkz. Cem Dilçin, "Mes'ud b. Ahmed: Süheyl ü Nevbahar: İnceleme- Metin- Sözlük".

¹⁴ Bu eser "*Cami'ı Müfredâtu edviye ve'l-Ağziye*" adı ile de bilinmektedir.

Ayrıca, bazı otların Türkçe isimlerinin yanında Yunanca isimleri de yazılmıştır (Adıvar 1991: 17).

Aydinoğlu Umur Bey adına tercüme edilen *Melekî veya Kâmilî's-Sinâati'l-Tıbbiye Tercümesi*, ilk İslam yazarlarından olan ve Büveyhođlu Adud ed-Devle'nin özel hekimi olan Mecusi Ali bin Abbas (ö.384/994) tarafından yazılmıştır (Erdemir 1989: 379). Türkçeye tercümesinin kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir.

Eserde haplardan, şifalı bitkilerden, yağlardan ve içeceklerden söz edilmektedir. Eser; yazma, müfred ve mürekkep droglar ile bunların eczacılık ile ilgili şekillerinden bahsetmektedir. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü Kütüphanesi'nde bulunan eserin taşınma sırasında kaybolan nüshası otuz bab üzerinden düzenlenmiştir (Şehsuvaroğlu 1984: 36).

SONUÇ

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasının ardından ortaya çıkan siyasi boşluktan yararlanan uç ve sınır beyleri, Anadolu'nun buldukları bölgelerinde kendi hâkimiyetlerini ilan ederek yeni bir döneme adım atmışlardır.

O dönemlerde İzmir ve çevresinde Germiyan ordusu subaşı olarak bulunan Mehmed Bey de bu durumdan yararlanmış ve merkezi Birgi olan bu bölgede kendi hâkimiyetini ilan ederek Aydınoğulları Beyliği'ni kurmuştur.

Aydınoğulları Beyliği'nde, askeri faaliyetlerin yanı sıra ilmi ve kültürel faaliyetlere de büyük bir önem verilmiştir. Nitekim Aydınoğlu beyleri ilme ve sanata sempatiyle yaklaşmışlar ve önem vermişlerdir. Buna paralel olarak ilim adamları ve sanatkârlar desteklenmiş ve himaye edilmiştir. Ayrıca o dönem Anadolu'sunda Türkçe eserlerin sayısında artış olmakla birlikte, birçok Arapça ve Farsça eserin Türkçeye tercüme edildiği de müşahade edilmektedir. Bu durum özellikle Türk dilinin gelişmesi ve yaygınlaşmasına önemli katkılar sağlamıştır.

Aydınoğulları beyleri ilim adamları ve sanatkârlar için müreffeh bir ortam oluşturmuşlar ve onların daha verimli ve huzurlu çalışmalarına destek olmuşlardır. Böylece bu bölgeyi ziyarete gelen birçok ilim adamı ve sanatkâr, burada gördükleri hoşgörü neticesinde buraya yerleşip ilmi ve kültürel faaliyetlerine Aydınoğulları Beyliği sınırları içerisinde devam etmişlerdir. Diğer beyliklerde olduğu gibi Aydınoğulları Beyliği'nde de ilim adamları ve sanatkârlar büyük saygı ve itibar görmüştür. Devlet yöneticileri adına birçok eser telif ya da tercüme edilmiştir. Çeşitli yerlerden Anadolu'ya gelen ilim adamları ve sanatkârlar burada kültürel ve ilmi hayatı beslemiştir.

Aydınoğulları Beyliği'nde ön plana çıkan ilim adamları; Fakih İbn Melek, Hekim Hacı Paşa, Hekim Bereket ve müfessir Şihâbuddîn Ahmed b. Mahmud Sivasî'dir. Bunun yanı sıra Fahrî, Ahmedî, Kul Mesud ve Tutmacı'nın özellikle edebi eserleri ile kim tarafından tercüme edildiği bilinmeyen bazı eserler de önemli bir yer teşkil etmektedir.

Aydınoğulları Beyliği sınırları içerisinde birçok imar faaliyetinde de bulunulmuştur. Ayrıca eğitim-öğretim ve kültür hizmetlerine de ağırlık verilmiştir. Bunun neticesinde birçok medrese, kütüphane, misafirhane ve imarethane inşa edilmiştir.

Beylikler arasında vuku bulan ilmi ve kültürel rekabet, yeni medreselerin yapılmasını zaruri kılmıştır. Eğitim-öğretim ve kültür hizmetlerini yerine getiren çeşitli müesseseler kuran Aydınoğulları Beyliği'nde, ortaya çıkan ilmi faaliyetlerde yoğunluk görülmektedir.

Kısaca belirtmek gerekirse Aydınoğulları Beyliği sınırları içerisinde canlı ve verimli bir kültürel ve edebi hayat oluşturulmuş ve beyliğin Türk kültür ve edebiyat tarihine önemli katkıları olmuştur.

KAYNAKÇA

Adivar, Abdülhak Adnan, (1991). *Osmanlı Türklerinde İlim*, V. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Akdoğan, Yaşar, (1979). *Ahmedî Divanı I-II: Tenkitli Metin ve Dil Hususiyetleri*, doktora tezi, İstanbul Üniversitesi.

Akın, Himmet, (1968). *Aydınöğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.

Akpınar, Cemil, (1996). "Hacı Paşa", *DİA*, C.XIV, TDV Yayınları, İstanbul.

Akün, Ömer Faruk, (1994). "Divan Edebiyatı", *DİA*, C. 9, İstanbul.

Arıkan, Zeki, (1990). "XIV-XVI. Yüzyıllarda Ayasulug", *Belleten*, C. IV, s. 209, Ankara.

Armağan, A. Münis, (1983). *Belgelerle Beylikler Devrinde Tire*, İzmir.

Armağan, A. Münis, (2003). *Devlet Arşivlerinde Tire*, İzmir.

Aytekin, Arif, (1991). "Bâbertî", *DİA*, TDV Yayınları, C.IV, İstanbul.

Baktır, Mustafa, (1990). "Tireli İbn Melek, Hayatı, Eserleri ve Menar Şerhi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 9, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum.

Baktır, Mustafa, (1991). "Tireli İbn Melek, Hayatı, Eserleri ve Menar Şerhi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 10, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum.

Baktır, Mustafa, (1994). *Tireli İbn Melek ve İlmî Muhiti Hakkında Bazı Tespitler*, *Türk Kültüründe Tire*, haz. Mehmet Şeker, Ankara.

Baktır, Mustafa, (1999). "İbn Melek", *DİA*, C. XX, TDV Yayınları, İstanbul.

Balivet, Michel, (2000). *Şeyh Bedreddin Tasavvuf ve İnsan*, ter. Ela Güntekin, II. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Banarlı, N. Sami, (1987). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. I, MEB Basımevi, İstanbul.

Bilge, Kilisli Rıfat, (1928). “Süheyl ü Nevbahâr’a Dair”, *Türkiyât Mecmuası*, C.II, Devlet Matbaası, İstanbul.

Bilge, Mustafa, (1984). *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Bilmen, Ömer Nasuhi, (1955). *Büyük Tefsir Tarihi I. Kısım, Usûl-i Tefsir veya Mukaddime-i İlim-i Tefsir*, Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, Ankara.

Bozkurt, Nebi, (1993). “Dârü’l-huffâz”, *DİA*, C.VIII, TDV Yayınları, İstanbul.

Bozkurt, Nebi, (2003). “Medrese”, *DİA*, İstanbul.

Bursalı Mehmed Tahir Efendi, (1975). *Osmanlı Müellifleri 1299-1915*, haz. Ali Fikri Yavuz-İsmail Özden, C. I-III, Meral Yayınevi, İstanbul.

Bursalı Mehmed Tahir bin Rıfat, (1994). *Aydın Vilayetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, haz. Mehmet Akif Erdoğan, Akademi Kitabevi, İzmir.

Chaen, Claude, (1994). *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*, ter. Yıldız Moran, III. Baskı, e yayınları, İstanbul.

Çağatay, Neşet, (1990). *Ahilik Nedir*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara.

Çağırın, Önder, (2000). “Firişte Oğlu Sözlüğü Hakkında”, *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, C.VIII, no.2, Ekim.

Çatakoğlu, Mehmet Şerif, (2002). *Anadolu Selçuklu Dönemi İlmî Faaliyetleri Ve Bu Faaliyetlerin Osmanlı Kuruluş Dönemi İlmî Faaliyetlerine Tesiri*, Süleyman Demirel Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Dartma, Bahattin, (2005). “Şihâbuddîn es-Sîvâsî: Hayatı ve İlmî Şahsiyeti”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt IX/2, Sivas.

Demirel, Harun Reşit, (2005). Şihâbuddîn Es-Sivasî'nin Hayatı, Eserleri ve Hadis Usûlüne Dair Riyâdu'l-Ezhâr fî Cilâi'l-Ebsâr İsimli Eseri, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt IX/2, Sivas.

Dilçin, Cem, (1991). *Mes'ud b. Ahmed: Süheyl ü Nev-bahar: İnceleme- Metin-Sözlük*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

Doğru, Halime, (1991). *XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara.

Dukas, (1956). *Bizans Tarihi*, Ter. VI.Mirmiroğlu, İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul.

Elmalı, Hüseyin, (1994). “*Ferişteoğlu Sözlüğü*”, Türk Kültüründe Tire, haz. Mehmet Şeker, TDV Yayınları, Ankara.

Erdem, Melike, (2001). *Ahmedî Divanı Tahlili*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.

Erdemir, Ayşegül Demirhan, (1989). “Ali bin Abbas el-Mecûsî”, *DİA*, TDV Yayınları, C.2, İstanbul.

Erdoğan, Yusuf, (1986). “*Türk Kalavun Hastanesi*”, *Konyalı Hekim Hacı Paşa (1335-1423)*, haz. Ahmet Hulusi Köker- Yusuf Erdoğan, Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Kayseri.

Erkan, Mustafa ve Özkan, Mustafa, (1998). “Hoca Mesud”, *DİA*, C.IV, İstanbul.

Evliya Çelebi, (1935). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Anadolu, Suriye, Hicaz (1671-1672)*, C.IX, İstanbul.

Göde, Kemal, (1986). “*Hacı Paşa'nın Yaşadığı Devir (1335-1423)*”, *Konyalı Hekim Hacı Paşa*, Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Kayseri.

Gül, Ahmet, (1997). *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l-Hadislerin Yeri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Güllülü, Sabahattin, (1977). *Ahi Birlikleri*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul.

Gündüz, Ahmet, (2004). Beylikler ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Ahilerin Siyasi Rolü, *Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, C.1, Kırşehir.

İbn Batuta Tancî, (2010). *İbn Batuta Seyahatnamesi I*, ter. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Karadeniz, Hasan Basri (2008). *Osmanlılar ile Beylikler Arasında Anadolu'da Meşruyet Mücadelesi (XIV.-XVI. Yüzyıllar)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

Kartal, Ahmet, (2010). *Şiraz'dan İstanbul'a Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*, 2. Baskı, Kurtuba Kitap, İstanbul.

Kartal, Ahmet, (2012). “Yunus Emre'nin Anadolu'sunda Kültürel ve Entellektüel Hayat”, *Yunus Emre*, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Koman, Mahmud Mesud, (1955). *Tuhfe-i Mubârizi*, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, İstanbul.

Kortantamer, Tunca, (1973). *Leben und Weltbild des Altosmanischen Dichters Ahmedî und Besonderer Berücksichtigung Seines Diwans*, doktora tezi, Freiburg.

Köker, Ahmet Hulusi, (1986). “*Konyalı Hekim Hacı Paşa'nın Hayatı (1335-1423)*”, *Konyalı Hekim Hacı Paşa*, Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Kayseri.

Köprülü, Mehmed Fuad, (1928). “Kitâbiyât Tenkid ve Tahlilleri”, *Türkiyât Mecmuası*, Devlet Matbaası, İstanbul.

Köprülü, M. Fuad, (1980). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Köprülü, Mehmet Fuad, (1981). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Kurdoğlu, Faik, (1957). *Tire Tarihi ve Turistik Değerleri*, Tire.

Mecdi Mehmed Efendi, (1989). *Şakâik-ı Nu'mâniye ve Zeyilleri, Hadâiku's-Şakâik*, Haz. Abdülkadir Özcan, C.I, Çağrı Yayınları, İstanbul.

Mengi, Mine, (1999). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi -Edebiyat Tarihi- Metinler-*, Akçağ Yayınları, Genişletilmiş V. Baskı, Ankara.

Mengi, Mine, (2008). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi/Edebiyat Tarihi-Metinler*, Akçağ Yayınları, 14. Baskı, Ankara.

Merçil, Erdoğan, (1991). “Aydınoğulları Beyliği”, *DİA*, C.IV, TDV Yayınları, İstanbul.

Muhtar, Cemal, (1993). *İki Kur'an Sözlüğü Lügat-ı Ferišteoğlu Abdülatif İbn Melek ve Lügat-ı Kânûn-ı İlâhi Abdülmecîd İbn Ferište*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Muhtar, Cemal, (1994). “Dilci İbn Melek”, *Türk Kültüründe Tire*, haz. Mehmet Şeker, TDV Yayınları, Ankara.

Ocak, Ahmet Yaşar, (1985). “Anadolu Selçukluları, Beylikler ve Osmanlı Dönemi Düşünce Tarihinin Bazı Meseleleri”, *Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir.

Öney, Gönül, (1989). *Beylikler Devri Sanatı XIV.-XV. Yüzyıl (1300-1453)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Önkal, Ahmet ve Bozkurt, Nebi, (1993). “Cami”, *DİA*, İstanbul.

Önler, Zafer, (1990). *Celâlüddin Hızır (Hacı Paşa) Müntehab-ı Şifâ I Giriş-Metin*, TTK Yayınları, Ankara.

Özden, Mehtap, (2010). ‘Türkçe Kaynak Metinler ve Türkçe Eğitimi’, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, s.1, İstanbul.

Özkan, Hamza, (2003). *Aydinoğulları Beyliği’nde İlmi Hayat*, Dokuz Eylül Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü- İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı- Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Sönmez, Zeki, (1989). *Başlangıcından XVI. yüzyıla kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Sözen, Metin, (1972). *Anadolu Medreseleri, Selçuklu ve Beylikler Devri; Kapalı Medreseler, Bir Kısmı Ayakta Olan Medreseler, Kaynaklarda Bilinen Medreseler, C. II*, İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Şahin, Haşim, (2011). *Orta Zamanın Türkleri*, 1.Baskı, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

Şehsuvaroğlu, Bedi N., (1984). *Türk Tıp Tarihi*, haz. Ayşegül Erdemir Demirhan, Gönül Çantay Güreşsever, Taş Kitabevi, Bursa.

Şeker, Mehmet, (1970). *Selçuk İsa Bey Camii*, İzmir.

Şeker, Mehmet, (1993). *İbn Batuta’ya Göre Anadolu’nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı ve Ahilik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Şeker, Mehmet, (1997). *Birinci Uluslararası Geçmişten Günümüze Selçuk Sempozyumu*, Selçuk Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir.

Şeker, Mehmet, (2005). “Aydınogulları Beyliğinde İlmî ve Kültürel Hayat”, *Uluslar Arası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu 2004*, Balıkesir Üniversitesi Basımevi, Balıkesir.

Şener, Mehmet, (1994). “İbn Melek’in Hukukî Yönü ve Menâr Şerhi”, *Türk Kültüründe Tire*, Haz. Mehmet Şeker, TDV Yayınları, Ankara.

Şentürk, Ahmet Atillâ, (2004). *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Şentürk, Ahmet Atillâ ve Kartal, Ahmet, (2006). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, II. Baskı, İstanbul.

Toska, Zehra, (1989). *Türk Edebiyatında Kelile ve Dimne Çevirileri ve Kul Mesûd Çevirisi I (İnceleme)*, (yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Türkay, Cevdet, (1999). *Osmanlı Türklerinde Coğrafya*, M.E.B. Yayınları, İstanbul.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, (1961). *Anadolu Beylikleri*, TTK, Ankara.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, (1961a). *Osmanlı Tarihi, I-IV*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, (1984). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, III. Baskı, Ankara.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, (1988). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK Yayınları, IV.Baskı, Ankara.

Ünver, Süheyl, (1938). *Tıp Tarihi I (Tarihten Evvelki Zamandan İslam Tababetine Kadar)*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Ünver, Süheyl, (1953). *Hekim Konyalı Hacı Paşa Hayatı ve Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul.

Ünver, A. Süheyl, (1960). “İlimler Tarihimizde Aydınolu İsa Beyle Şahsına Ait Mecmuanın Ehemmiyeti Hakkında”, *T.T.K. Belleten*, C. XXIV, s. 95, T.T.K. Yayınları, Ankara.

Witteck, Paul, (1971). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, Batı Dillerinde Osmanlı Tarihi I*, çev. G. Yalter, İstanbul.

Yavuz, Kemal, (2013). *XIV.-XV. Yüzyıllar Türk Edebiyatı*, 2. Baskı, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Yavuz, Nuri, (2003). *Anadolu'da Beylikler Dönemi –Siyasi Tarih ve Kültür-*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.

Yıldız, Sakıp, (1988). *Fatih'in Hocası Molla Gürani ve Tefsiri*, Sahhaflar Kitap Sarayı Yayınları, İstanbul.

Yoldaş, Kazım, (1998). *Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev'i : (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, Malatya.

Yurdakök, Murat, (2004). *Tuhfe-i Mubârizi'de Çocuk Hekimliği Bilgileri, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, Ankara.